

Seksuaalioikeudet

Väestötietosarja 30

Tekijät: Kamomilla Ilmonen, Elina Korhonen,
Laura Lipsanen, Riikka Kaukoranta, Sanna
Kotiranta ja Sonja Hyötylä
Toimittaja: Elina Nikulainen

Ulkoasu: Jutta Korkealaakso
Paino: Sokkeli Oy

Väestötietosarjan osa nro 30

ISBN (painettu): 978-952-226-228-8
ISBN (PDF): 978-952-226-229-5
ISSN (nidottu): 1239-4084
ISSN (PDF): 1797-8807

Väestöliitto

Kansainvälisen kehityksen yksikkö
Kalevankatu 16
PL 849, 00101 Helsinki
www.vaestoliitto.fi/kansainvalinen-kehitys/

Vain ilmaisjakeluun.
Julkaisu on luettavissa netissä (PDF)
Väestöliiton sivuilta.

Tuettu Suomen
kehitysyhteistyövarain

Seksuaalioikeudet

Väestötietosarja 30

Lukijalle

Tämä julkaisu on kaikille seksuaalioikeuksista kiinnostuneille. Julkaisussa käsitellään erikseen seitsemässä eri luvussa jokainen seksuaalioikeus ja selitetään, miksi niiden toteutuminen on tärkeää globaalin kehityksen kannalta.

Tämä julkaisu on osa Väestöliiton Väestötietosarjaa.

Sisällys

Johdanto seksuaalioikeuksiin	6
Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia	7
Seksuaalioikeudet henkilökohtaisena ja yhteiskunnallisena kysymyksenä	11
Seitsemän seksuaalioikeutta	12
1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen	14
Oikeus seksuaaliseen nautintoon	15
Seksuaalisuus tabuna	15
2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta	20
Seksuaalikasvatuksella suuri merkitys erityisesti nuorille	21
Monipuolista, yhdenvertaista ja kiinnostavaa seksuaalikasvatusta	21
Suostumus kuuluu aina seksiin	22
3. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi	24
Sukupuolistunut väkivalta	25
Seksuaaliväkivalta	25
Vähemmistöihin kohdistuva väkivalta	28
Lapsiavioliitot ovat väkivaltaa	29
4. Oikeus seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin	30
Seksuaali- ja lisääntymisterveys-palvelut kaikkien saataville	31
Oikeus ehkäisyyn ja turvalliseen aborttiin	32
Nuorisoystävälliset palvelut	35
5. Oikeus näkyä	36
Kaikkia varten rakennettu yhteiskunta	37
Monta tapaa näkyä	39
6. Oikeus yksityisyyteen	40
Yksityisyys vaatii erityishuomiota	41
Digitaaliset ympäristöt	43
7. Oikeus vaikuttaa	44
Oikeus vaikuttaa seksuaalipoliittisiin päätöksiin	45
Oikeus osallistua päätöksentekoon on avain kestävään kehitykseen	45
Anti-gender-liike on uhka seksuaalioikeuksille	47
Sanasto	48
Lähteet	50

Johdanto seksuaalioikeuksiin

Seksuaalisuus on ihmisen ominaisuus, ja siihen liittyvien oikeuksien toteutuminen voi vahvistaa ihmisen identiteettiä ja itsetuntoa sekä onnellisuutta. Siksi on tärkeää, että kaikki voivat tehdä päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa, terveyteensä, kehoonsa ja lisääntymiseensä liittyvissä kysymyksissä. Näitä päätöksiä tulee voida tehdä ilman syrjinnän, väkivallan, vangitsemisen tai kuoleman pelkoa.

Seksuaalioikeuksilla tarkoitetaan yksilöiden oikeuksia päättää tietoisesti ja vastuullisesti omaan seksuaalisuuteensa liittyvistä asioista. Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia. Seksuaalioikeuksien toteutuminen on keskeistä ihmisen hyvinvoinnin ja tasapainoisen elämän kannalta. Seksuaalisuus on olennainen ja arvokas osa ihmisyyttä. Se on ihmisen perusominaisuus, joka kehittyy läpi elämän.

Ihmisten vapautta tehdä seksuaalisuuteensa liittyviä päätöksiä kuitenkin rajoitetaan ympäri maailman. Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksista monin tavoin haavoittuvaisimpia. Ne ovat jatkuvasti vaarassa tulla loukatuiksi. Seksuaalioikeuksia rajoittavat niin valtiot, terveydenhuollon ammattilaiset, yhteisöt kuin perheet tai puoliset.

Tässä julkaisussa kerrotaan seksuaalioikeuksista ja siitä, miksi niiden toteutuminen on yksilöille ja yhteiskunnille äärimmäisen tärkeää. Lisäksi annetaan esimerkkien kautta

konkreettisia ideoita, miten seksuaalioikeudet voi huomioida ja miten niitä voi edistää käytännössä.

Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia

Ihmisoikeudet ovat vapauksia ja oikeuksia, jotka on määritelty kansainvälisissä sopimuksissa kuten *Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus* ja *Kidutuksen vastainen yleissopimus* ja ne on taattu kuuluvan yhtäläisesti kaikille. Ihmisoikeudet ovat universaaleja, jakamattomia, toisistaan riippuvaisia ja keskenään yhtä tärkeitä. Ihmisoikeuksia ovat muun muassa oikeus elämään, työhön, koulutukseen, riittävään elintasoon ja osallistumiseen sekä kidutuksen ja syrjinnän kieltö.

Ihmisoikeudet ovat jokaiselle ihmiselle jo yksinomaan hänen ihmisyytensä perusteella synnynnäisesti kuuluvia, sillä ihmi-

Seksuaalioikeuksien toteutuminen globaalisti

Seksuaalioikeuksien toteutumisessa on suuria haasteita, erityisesti kehittyvissä maissa. Esimerkiksi oikeus omaan seksuaalisuuteen, tietoon, ehkäisy päätöksiin tai keholliseen itsemääräämisoikeuteen eivät toteudu läheskään jokaisen kohdalla.

- Joka kolmas tyttö joutuu lopettamaan koulunkäynnin lapsiavioliiton tai teiniraskauden takia.
- Yli 200 miljoonaa naista haluaisi käyttää ehkäisyä, mutta heillä ei ole siihen mahdollisuutta.
- Joka kolmas nainen kokee fyysistä tai seksuaaliväkivaltaa.
- Yli 95 prosenttia vaarallisista aborteista tehdään kehittyvissä maissa.
- Joka neljäs maailman ihminen asuu maassa, jossa homoseksuaalisuus on lailla kielletty.

syyteen kuuluu ihmisarvo. Ihmisoikeudet ovat kaikille samat ilman minkäänlaista ikään, sukupuoleen, etniseen taustaan, ihonväriin, kieleen, uskontoon, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, syntyperään, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, seksuaaliseen suuntautumiseen, siviilisäätyyn, neurotyyppiin, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun, sosioekonomiseen asemaan, toimintakykyyn, terveydentilaan tai muuhun perustuvaa syrjintää. Ihmisoikeudet turvataan useilla kansallisilla, alueellisilla ja kansainvälisillä sopimuksilla.

Oikeus sisältää kääntöpuolena velvollisuuden ajatuksen: jotta meillä voisi olla oikeus johonkin, on muilla velvollisuus kunnioittaa kyseistä oikeutta. Kunnioittamisen lisäksi velvollisuuteen liittyy myös oikeuksien turvaaminen ja niiden täyttyminen. Valtiot ovat velvollisia huolehtimaan kansalaistensa ihmisoikeuksien turvaamisesta ja täyttymisestä.

Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia, jotka liittyvät seksuaalisuuteen. Seksuaalioikeuksilla tarkoitetaan yksilöiden oikeuksia päättää tietoon perustuen ja vastuullisesti omaan seksuaalisuuteensa liittyvistä asioista ilman pelkoa painostuksesta. Jokaisella on oikeus

määrätä itse omasta kehostaan ja päättää, haluaako olla seksuaalisesti aktiivinen vai ei. Lisäksi seksuaalioikeudet takaavat oikeuden ilmaista ja toteuttaa oman seksuaalisen suuntautumisen mukaista seksuaalisuutta samalla kunnioittaen muiden oikeuksia. Seksuaalioikeudet ovat erottamaton osa ihmisoikeuksia.

Seksuaalioikeudet sisältävät esimerkiksi läheisten suhteiden solmimisen, avioitumisen ja lasten saamisen, mutta myös oikeuden saada ja antaa tietoa seksuaalisuudesta, oikeuden suojella itseään ja oikeuden seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin. Seksuaalioikeudet sisältävät muiden oikeuksien tapaan myös velvollisuuden ja vastuun. Omien seksuaalioikeuksien toteuttamisessa jokaisella on velvollisuus kunnioittaa muiden oikeuksia. Valtioilla on vastuu siitä, että jokaisen oikeudet turvataan lainsäädännöllä ja että lainsäädäntöä noudatetaan.

Seksuaalioikeuksia ei linjaa mikään yksittäinen julistus, vaan seksuaalioikeuksia turvataan erinäisissä kansainvälisissä sopimuksissa, kansainvälisten järjestöjen suosituksissa ja esimerkiksi ihmisoikeusneuvoston päätelmissä.

“ Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia, jotka liittyvät seksuaalisuuteen. Seksuaalioikeuksilla tarkoitetaan yksilöiden oikeuksia päättää tietoon perustuen ja vastuullisesti omaan seksuaalisuuteensa liittyvistä asioista ilman pelkoa painostuksesta. Jokaisella on oikeus määrätä itse omasta kehostaan ja päättää haluaako olla seksuaalisesti aktiivinen vai ei. ”

Seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja -oikeuksia ohjaavia kansainvälisiä sopimuksia

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva YK:n yleissopimus, CEDAW (1979)

Sopimus linjaa, että naisten oikeus terveyteen sisältää oikeuden seksuaali- ja lisääntymisterveyteen. Lisäksi sopimuksessa määritetään esimerkiksi naisten oikeudesta päättää lastensa lukumäärästä sekä oikeudesta saada tietoa ja välineitä perhesuunnitteluun.

Kairon väestö- ja kehityskonferenssi (ICPD) ja sen toimintaohjelma (1994–1995)

Konferenssin lopputuloksena todettiin, että seksuaali- ja lisääntymisterveys ja lisääntymisoikeudet ja sukupuolten tasa-arvo tulisi ottaa huomioon kaikissa kestäväan kehitykseen tähtäävissä toimenpideohjelmissa. Toimintaohjelman on hyväksynyt 179 valtiota.

YK:n neljäs naisia koskeva maailmankonferenssi Pekingissä (1995)

Pekingin toimintaohjelma asetti naisten oikeuksien edistämisen ja takaamisen erottamattomana, olennaisena ja jakamattomana osana yleismaailmallisia ihmisoikeuksia. Toimintaohjelman on hyväksynyt 189 valtiota. Pekingin konferenssi oli ensimmäinen maailmankonferenssi, jossa naisten elämään liittyviä kysymyksiä tarkasteltiin kaikilla yhteiskunnan aloilla nimenomaan sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Seksuaali- ja lisääntymisterveys ja lisääntymisoikeus todettiin ihmisoikeudeksi.

Nairobien huippukokous – ICPD+25 (2019)

Nairobissa arvioitiin Kairon toimintaohjelman tilaa ja tehtiin sitoumus kolmen nollan tavoitteesta

- nolla estettävissä olevaa äitiyskuolemaa
- nolla ihmistä vailla haluamaansa ehkäisyä
- nolla naista ja tyttöä, jotka kärsivät sukupuolistuneesta väkivallasta

Maputon pöytäkirja (2003)

Afrikan unionin naisten oikeuksia määrittelevä Maputon pöytäkirja vahvistaa naisten oikeuden seksuaali- ja lisääntymisterveyteen ja lisääntymisoikeuksiin. Se kieltää esimerkiksi sukuelinten silpomisen ja linjaa, että naisilla on oikeus tehdä seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvät päätöksensä itse.

Yogayakartan periaatteet (2006, lisäykset 2017)

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin kansainväliset ihmisoikeusperiaatteet. Vaikka näitä ei ole virallisesti hyväksytty kansainvälisessä järjestelmässä, ne linjaavat tärkeät ohjeet valtioille noudattaa sateenkaari-ihmisten ihmisoikeuksien täysimääräisessä ja yhdenvertaisessa toteutumisessa.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (2006)

Yleissopimus täydentää jo voimassa olevia YK:n ihmisoikeussopimuksia. Sopimuksella vahvistetaan kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kuulumisen myös vammaisille henkilöille ja heille taataan mahdollisuus nauttia näistä oikeuksista ja vapauksista täysimääräisesti ilman syrjintää. Sopimus linjaa esimerkiksi vammaisten henkilöiden oikeudesta solmia avioliitto ja perustaa perhe, päättää vapaasti lastensa lukumäärästä ja ajoituksesta ja saada ikätasoa tietoa ja lisääntymisterveys- ja perhesuunnitteluvälitusta. Lisäksi vammaisille henkilöille on myös tarjottava seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita.

Kestävän kehityksen tavoitteet, Agenda 2030 –toimintaohjelma (2015)

Agendan tavoitteena on muuttaa globaalin kehityksen suuntaa niin, että ihmisten hyvinvointi ja ihmisoikeudet, talouden vauraus ja yhteiskuntien vakaus turvataan ympäristön kannalta kestävällä tavalla ja poistetaan äärimmäinen köyhyys maailmasta. Kantavana periaatteena on, ettei ketään jätetä kehityksestä jälkeen.

Kestävän kehityksen tavoitteita on 17, ja seksuaalioikeuksiin niistä liittyvät erityisesti:

3 TERVEYTTÄ JA HYVINVOINTIA

Tavoite 3: Taata terveellinen elämä ja hyvinvointi kaiken ikäisille ja sen alatavoite 3.7. Taata vuoteen 2030 mennessä kaikille pääsy seksuaali- ja lisääntymisterveyden hoitopalvelujen, kuten perhesuunnittelun, tiedottamisen ja koulutuksen, piiriin sekä varmistaa lisääntymisterveyden ottaminen mukaan kansallisiin strategioihin ja ohjelmiin.

5 SUKUPUOLTEN TASA-ARVO

Tavoite 5: Saavuttaa sukupuolten välinen tasa-arvo sekä vahvistaa naisten ja tyttöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia ja sen alatavoite 5.6. Taata yhtäläiset mahdollisuudet seksuaali- ja lisääntymisterveyteen sekä lisääntymisoikeudet kansainvälisen väestö- ja kehityskonferenssin toimintaohjelman ja Pekingin toimintaohjelman sekä niiden arviointikonferenssien päätöksiä mukaisesti sovitulla tavalla.

EU:n kehityspoliittinen konsensus (2017) ja GAP III

Euroopan unioni on sitoutunut seksuaali- ja lisääntymisterveyden ja -oikeuksien edistämiseen ulko- ja kehityspoliitikassaan sekä EU:n ja sen jäsenmaiden yhteisessä kehityspoliittisessa konsensuksessa että kolmannessa tasa-arvon edistämisen toimintaohjelmassaan (Gender Action Plan III).

Seksuaalioikeudet henkilökohtaisena ja yhteiskunnallisena kysymyksenä

Seksuaalioikeudet ovat äärimmäisen tärkeitä siksi, että ne tukevat ihmisen identiteetin kehittymistä ehjään, positiiviseen suuntaan. Kokeakseen hallinnan tunnetta omasta elämästään ihminen tarvitsee päämääriä, uskoa omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin, kannustavan ilmapiirin sekä innostusta ja toiveikkautta. Seksuaalioikeudet vaikuttavat näihin kaikkiin. Toteutuessaan seksuaalioikeudet mahdollistavat kasvun ihmisenä, turvallisen ja nautinnollisen seksuaalisuuden toteuttamisen sekä itselle oikeassa roolissa elämisen.

Seksuaalioikeudet eivät kuitenkaan ole vain henkilökohtainen vaan myös yhteiskunnallinen kysymys. Seksuaalioikeudet ovat sidoksissa ihmisoikeuksien toteutumiseen ja laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Poliittista valtaa käytetään aktiivisesti tietynlaisten, usein normeihin sopivien ja taloudellista valtaa omaavien, ihmisten etujen takaamiseen myös seksuaalioikeuksiin liittyen. Seksuaalioikeuksien takaaminen kaikille luo yhdenvertaisia mahdollisuuksia ihmisille päättää oman elämän kulusta.

Sen lisäksi, että seksuaalioikeuksien takaaminen vähentää inhimillistä kärsimystä, se on myös taloudellisesti järkevää. Resurssien kohdistaminen on myös priorisointikysymys, joka heijastelee usein naisvihaa tai muuta syrjintää. Esimerkiksi äitiyskuolleisuus olisi mahdollista lähes poistaa maailmasta, jos siihen osoitettaisiin tarpeelliset taloudelliset panokset. Jos nuoret eivät saa tarvitsemiaan ehkäisyvälineitä, he ovat alttiita seksitaudeille ja suunnittelemattomille raskauksille. Suunnittelematon raskaus saattaa johtaa vaaralliseen aborttiin, jos abortti on kallis tai lailla kielletty. Valtaosa kehittyvissä maissa tehdyistä aborteista on vaarallisia.

Nuoret äidit ja raskaana olevat teinit myös usein lopettavat tai joutuvat lopettamaan koulunkäynnin. Tämä loukkaa heidän oikeuttaan koulutukseen ja rajoittaa heidän pääsyään työmarkkinoille, ja sitä kautta myös taloudellista valtaa. Tai jos valtio kriminalisoi homoseksuaalisuuden, niin sateenkaari-ihmiset

voivat joutua pidätetyiksi, vangituiksi ja väkivallan kohteiksi. Tämä loukkaa heidän mielipiteen- ja sananvapauttaan sekä oikeuttaan keholliseen koskemattomuuteen.

Ilman täysimääräisesti toteutuvia seksuaalioikeuksia ei ole myöskään tasa-arvoa. Oikeus päättää omasta kehosta, avioitumisesta ja perheestä, mahdollisuus kouluttautua ja olla taloudellisesti itsenäinen sekä sukupuolien kyseenalaistaminen liittyvät kaikki seksuaalioikeuksiin, jotka toteutuessaan vievät kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Naisilla on maailmanlaajuisesti vähemmän sosiaalista, poliittista ja taloudellista valtaa kuin miehillä, ja sukupuolivähemmistöillä vielä vähemmän. Nämä epätasa-arvoiset valta-asetelmat vauhdittavat myös köyhyyttä.

Seksuaalioikeudet ja ilmastokriisi

Seksuaalioikeuksien toteutuminen vaikuttaa ilmastokriisiin aiheuttamiin haasteisiin sopeutumisessa. Seksuaalioikeuksien toteutuminen parantaa ihmisten hyvinvointia, jolloin ihmisillä on enemmän resursseja selviytyä erilaisista luonnonkatastrofeista ja muista humanitaarisista kriiseistä. Ehkäisyneuvonnan ja ehkäisyvälineiden avulla perheet voivat päättää oman lapsilukunsa, oli se sitten nolla tai enemmän.

Seitsemän seksuaalioikeutta

Seksuaalioikeudet käsittävät laajasti seksuaalisuuteen liittyviä elämänalueita, eikä niille ole yhtä ainoaa määritelmää. Esimerkiksi Kansainvälisellä perhesuunnittelujärjestöjen liitolla IPPF:llä ja Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö WAS:lla on omat seksuaalioikeuksien julistuksensa. Myös Maailman terveysjärjestö WHO sekä Gutmacher-Lancetin komissio on määritellyt seksuaalioikeudet. Väestöliitto on näihin kansainvälisiin standardeihin pohjaten jaotellut seksuaalioikeudet seitsemään eri oikeuteen.

Kaikilla ihmisillä on sukupuolesta, etnisestä taustasta, seksuaalisesta suuntautumisesta, yhteiskuntaluokasta, uskonnosta, neurotyypistä, siviilisäädystä, terveydentilasta tai muusta yksilön ominaisuudesta tai terveydentilasta riippumatta seuraavat oikeudet:

Oikeus omaan seksuaalisuuteen

Kaikilla on oikeus nauttia seksuaalisen suuntautumisensa mukaisesta seksuaalisuudesta ja ilmaista seksuaalinen suuntautumisensa ja sukupuolensa haluamallaan tavalla.

Oikeus tietoon seksuaalisuudesta

Jokaisella on oikeus saada ja antaa seksuaalioikeuksia kunnioittavaa kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta iälleen ja kehitysasteelleen sopivalla tavalla. Vapaus tehdä itsenäisiä päätöksiä ei voi toteutua ilman tietoa seksuaalisuudesta.

Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi

Jokaisella on oikeus keholliseen koskemattomuuteen. Ihmisiä tulee suojella seksuaaliväki-

vallalta ja sukupuolistuneelta väkivallalta. Jokaisella on oikeus käyttää raskauden- ja seksitautien ehkäisymenetelmiä ja saada apua ja tukea, jos on kohdannut seksuaaliväkivaltaa. Yhteiskunnilla ja niiden lainsäädännöllä on olennainen rooli suojelun varmistajana.

Oikeus seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin

Yhdenvertaiset ja seksuaalioikeuksia kunnioittavat terveyspalvelut kuuluvat kaikille. Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluiden tulee olla turvallisia, luottamuksellisia, korkeatasoisia ja helposti saatavilla asuinpaikasta ja rahatilanteesta riippumatta.

Oikeus näkyä

Kaikilla ihmisillä on oikeus tulla nähdyksi ja kuulluksi sekä oikeus ilmaista omia mielipiteitään ilman syrjinnän, häirinnän tai väkivallan pelkoa.

Oikeus yksityisyyteen

Jokaisella on oikeus tehdä yksilöllisiä päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa liittyen ilman pelkoa vainosta, vapauden riistosta tai sosiaalisesta painostuksesta.

Oikeus vaikuttaa

Oikeus osallistua ja vaikuttaa seksuaalisuuteen liittyvään päätöksentekoon niin omassa elämässään kuin yhteiskunnan tasolla.

Historiasta, rasismista ja dekolonisaatiosta

Kehitysyhteistyön kentällä on viime vuosina puhuttu yhä enenevässä määrin dekolonisaatiosta. Dekolonisaation taustalla on ajatus siitä, että vaikka siirtoma-aika on päättynyt ja maat itsenäistyneet, elämme yhä uuskolonialistista aikaa eli valta on edelleen jakautunut globaalisti hyvin epätasaisesti siirtomaajärjestelmän jäljiltä. Myös kehitysyhteistyöjärjestelmä on rakentunut siirtoma-ajan valtarakenteille ja rakenteellinen rasismi on yhä läsnä. Dekolonisaatiolle keskeistä on kyseenalaistaa näitä rakenteita, länsimaisia käsitteitä ja tuoda esiin vallan epätasaista jakautumista. Yksinkertaistetusti kyse on siitä, että yhä tänä päivänä kehitysyhteistyössä valta keskittyy kansainvälisille toimijoille ja valkoisille ihmisille, ei heille, joiden yhteisöistä ja yhteiskunnista on kyse – vallansiirron tavoitteena on muuttaa tämä.

Seksuaali- ja lisääntymisterveyden ja -oikeuksien suhteen käydään myös aktiivista keskustelua historiasta, vallasta ja rasismista. Seksuaali- ja lisääntymisterveyskysymykset juontavat juurensa huoliin väestönkasvusta ja ylikansoitetuksesta. Toisen maailmansodan jälkeen esimerkiksi YK:ssa käytiin paljon keskustelua ”kolmannen maailman väestöräjähdyksestä”. Perheiden suuret koot ovat olleet yksi selitys kehittyvien maiden köyhyyteen ja ratkaisuksi köyhyyteen nousi perhesuunnittelu.

Monilta kehittyviltä mailta on edellytetty perhesuunnitteluohjelmia vastineeksi lainojen myöntämisestä, mikä on johtanut pakottavaan väestöpolitiikkaan ja jopa ihmisoikeusrikkomuksiin. Naisia ja perheitä voitiin painostaa ottamaan käyttöön ehkäisy ja 1970-luvulla väestöpolitiikka johti Intiassa jopa 8 miljoonan ihmisen pakkosterilointiin.

Myös järjestöjen historiaa on hyvä tarkastella kriittisesti, sillä esimerkiksi arvostettujen seksuaalioikeusjärjestöjen IPPF:n ja MSI:n perustajat pohjasivat ajatuksiaan sekä eugeniikkaan eli rodunjalostusoppiin että uusmathusialaisiin teorioihin räjähdysmäisestä väestönkasvusta ja sen vaaroista. Myös Väestöliitto on ensimmäisinä vuosinaan kannattanut sterilointeja, joilla karistetaan ”perinnöllisiä sairaustiloja ja rikollisia taipumuksia”. Historian painolastista huolimatta nämä järjestöt tekevät nykyisin ihmisoikeusperustaista seksuaalioikeustyötä.

Dekolonisaatio haastaa globaalisti seksuaalioikeuskenttää monin tavoin. Vaikka nykyisin seksuaali- ja lisääntymisterveys ja -oikeudet pohjaa jokaisen oikeuteen päättää omasta kehostaan ja lapsiluvustaan, tulee ihmisoikeusperustaisuuteen kiinnittää historian valossa erityistä huomiota. Historian painolasti on hyvä tunnistaa, kun pohditaan esimerkiksi syitä ennakkoluuloihin tiettyjä ehkäisymenetelmiä kohtaan. Keskustelu historiasta, vallan epätasaisesta jakautumisesta ja rasismista on kuitenkin käytävä, jotta jokaisen seksuaalioikeudet voisivat toteutua yhdenvertaisesti.

1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen

Kaikilla ihmisillä on oikeus päättää omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja omasta seksielämästään sekä oikeus seksuaaliseen nautintoon. Seksuaalioikeuksien toteutuminen mahdollistaa omasta seksuaalisuudesta nauttimisen turvallisesti ja tasapainoisesti.

Seksuaalisuus on sekä biologialla että tunteita ja tuntemuksia. Se on yksilöllistä, moninaista ja se kehittyy koko elämän ajan. Seksuaalisuutta voi ilmaista monin eri tavoin: ajatuksin, uskomuksin ja arvoin sekä pari- ja ihmissuhteiden kautta. Seksuaalisuuteen kuuluu nautinto ja oman seksuaali-identiteetin etsiminen. Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisen hyvinvointia ja terveyttä. Se on osa mielen ja kehon hyvinvointia ja se voi toimia myös voimavarana. Hyvä muistisääntö on se, että seksuaalisuus on sitä, mitä olemme ja seksi on sitä, mitä tehdään.

Oikeus seksuaaliseen nautintoon

Seksuaalioikeudet ovat yhteydessä keskenään ja vaikuttavat toisiinsa. Oikeus nauttia seksuaalisuudesta voi toteutua täysin vain, mikäli seksuaalisuudesta on tietoa, oma seksuaali-identiteetti on hyväksytty, suojattu ja näkyvä osa yhteiskuntaa sekä oma seksuaaliterveys kunnossa. Kun kerrotaan oikeudesta seksuaaliseen nautintoon, voidaan samalla parantaa yksilön mahdollisuuksia suojella itseään.

Seksuaalisella nautinnolla tarkoitetaan fyysistä ja/tai psyykkistä tyytyväisyyttä ja nautintoa, joka koetaan joko yksin tai jaettuna seksuaalisena kokemuksena. Keskeisimpiä ja seksuaalisen nautinnon mahdollistavia tekijöitä ovat itsemääräämisoikeus, suostumus, turvallisuus, luottamus ja mahdollisuus puhua avoimesti seksuaalisuudesta ja seksistä. Kenelläkään ei ole oikeutta toisen kehoon ilman suostumusta, eikä oikeutta seksiin toisen ihmisen kanssa. Seksuaalista nautintoa voi saada sooloseksillä eli itsetyydytyksellä.

Seksuaalioikeuksien toteutuminen takaa sen, että seksuaalinen nautinto on positiivinen kokemus, eikä se loukkaa muiden seksuaalioikeuksia tai hyvinvointia.

Seksuaalinen nautinto linkittyy vahvasti seksuaalioikeuksiin ja seksuaaliterveyteen. Nautinnosta puhuminen jää kuitenkin usein toissijaiseksi näistä puhuttaessa. Tähän vaikuttaa se, että seksuaalinen nautinto on edelleen monissa yhteiskunnissa tabu. Seksuaalisuudesta puhuttaessa tulisi keskittyä pelottelun sijaan seksuaalisuuteen voimavarana ja hyvinvoinnin perustana. Tätä kautta seksuaalisuus ja seksuaalinen nautinto eivät enää olisi tabu, josta pitää vaieta vaan jokainen ihminen uskaltaisi toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan ja oikeuttaan nautintoon haluamallaan tavalla toisten oikeuksia kunnioittaen.

Seksuaalisuus tabuna

Seksuaalisuuteen liittyy yhteiskunnallisia tabuja. Kenelle seksuaalisuus on sallittua? Minkälainen seksuaalisuus on sallittua? Oikeus nauttia seksuaalisuudesta toteutuu vain, jos jokainen saa toteuttaa vapaasti omaa seksuaalisuuttaan.

Ihminen tarvitsee positiivisia kokemuksia itsestään ja seksuaalisuudestaan läpi elämänkaaren. Monissa yhteiskunnissa kuitenkin lasten, nuorten, ikääntyneiden ja vähemmistöjen seksuaalisuus on tabu, joka johtaa usein seksuaalioikeuksien laiminlyönteihin. Laiminlyönti näkyy esimerkiksi seksuaali- ja lisääntymisterveydenhoidossa: palveluita tarjotaan monissa maissa usein

“ Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisen hyvinvointia ja terveyttä. Se on osa mielen ja kehon hyvinvointia ja se voi toimia myös voimavarana. ”

vain täysi-ikäisille tai naimisissa oleville, eikä muiden ryhmien tarpeita huomioida.

Seksuaalisuus yhdistetään siis monesti virheelisesti vain täysi-ikäisyyteen, siviilisäätyyn, parisuhteeseen ja perhe-elämään liittyväksi kysymykseksi. Seksielämä ei aina ole vain osa parisuhdetta tai lisääntymiseen tähtävää. Seksuaalisuus, ja siitä saatava mielihyvä, kuuluu kaikille iästä ja lisääntymishaluista riippumatta. Kun tämä tunnustetaan, parantaa se kaikkien hyvinvointia.

Seksuaalisuuden tabuasema johtaa ajoittain vakaviin yhteiskunnallisiin ja yksilöllisiin seurauksiin: seksuaalikasvatuksen puuttamiseen, seksuaalisen kehityksen vaikeutumiseen ja omien rajojen ja oikeuksien tunnistamisen vaikeuteen. Tabuasema myös vaikeuttaa väkivaltaan puuttumista ja ennaltaehkäisyä ja pahentaa sen seurauksia.

Seuraavaksi käsitellään eri ryhmien kautta sitä, miten seksuaalisuus näyttäytyy tabuna ja millaisia vaikutuksia sillä on. Huomioitavaa on, että ei ole erillistä tietyn ryhmän seksuaalisuutta, vaan seksuaalisuus on jokaisen ihmisen ominaisuus ja hyvin moninainen.

Lapset

Lasten seksuaalisuudesta ei aina puhuta, sillä seksuaalisuuden saatetaan ajatella alkavan vasta murrosiässä. Seksuaalisuus on kuitenkin osa ihmistä heti syntymästä ja osa lapsen normaalia kehitystä. Lapsi tutustuu omaan kehoonsa ja havaitsee monenlaisten kehojen eroja, hakee turvaa ja mielihyvää kosketuksesta ja läheisyydestä sekä tuntee ja osoittaa kiintymystä läheisiin aikuisiin ja lapsiin. Lapsella on oikeus kehittyä turvassa omassa tahdissa ja ilman häiriötä omanlaiseen seksuaalisuuteen. Tätä kehitystä tulee aikuisten tukea ja suojata.

Lapsi ei voi tietää omaan kehoonsa liittyvistä oikeuksista, ellei joku niitä hänelle kerro. Lasten seksuaalioikeudet ovatkin aikuisten velvollisuuksia. Omien rajojen ja oikeuksien testaaminen on lapsen tapa tutustua seksuaalisuuteen. Lapsella on oikeus olla utelias ja tutustua kehoonsa. Aikuisen tulee olla rajojen testaamisessa läsnä, tukea ja vastata lapsen kysymyksiin. Lapselle pitää selvittää

ikätasoisesti, mitkä ovat hänen oikeuksiaan. Samoin tulee myös puhua niistä asioista, jotka ovat kiellettyjä, ja miten kunnioitetaan muiden oikeuksia. Lapsen tulee tietää, että hänellä on oikeus päättää omasta kehostaan ja itseä koskevista rajoistaan ja että hänen tulee kunnioittaa muiden rajoja.

Lapsilla on oikeus tutkiskella sukupuoli-identiteettiään, vahvistaa sitä ja leikitellä sillä. Pukeutumiseen ja sukupuolikäsityksiin liittyvät kokeilut ja puheet ovat täysin sallittuja.

Lisäksi on tärkeää, että lapsi uskaltaa kääntyä kaikissa kysymyksissä ja ongelmissa turvallisen aikuisen puoleen. Vahva

Kehotunnekasvatus lapsille

Kun on kyse lapsista, käytetään seksuaalikasvatuksesta usein terminä kehotunnekasvatusta. Kehotunnekasvatus jaetaan kahdeksaan eri osa-alueeseen:

1. **Keho ja kehitys**
2. **Tunteet**
3. **Läheisyys, hyvä olo ja itsetunto**
4. **Ympäristö ja muut ihmiset**
5. **Hyvinvointi ja terveys**
6. **Lisääntyminen**
7. **Normit ja tavat**
8. **Oikeudet**

Jokaiseen aiheeseen kuuluu tietoa ja taitoja, jotka kerrotaan lapsille. Opetus tapahtuu niin, että se sopii lasten ikätasolle. Myös myönteisen asenteen opettaminen kuuluu kehotunnekasvatukseen ja sen kaikkiin aiheisiin.

keskusteluyhteys on erityisen tärkeää, jotta esimerkiksi kiusaamis-, väkivalta- tai hyväksikäyttötapaauksissa lapsi osaa hakea aikuisilta apua. Tästä syystä seksuaalisuus ei saa jäädä tabuksi lapsen ja vanhemman välille. On siis tärkeää luoda turvallinen ja luottamuksellinen keskusteluyhteys lapsen ja aikuisen välille. Aikuisten tehtävä on suojella ja turvata lapsia heidän seksuaalioikeuksiensa loukkaamiselta.

Nuoret

Nuorten seksuaalisuus on usein tiukasti kontrolloitua niin vanhempien, yhteiskunnan kuin uskonnollisten ja muiden yhteisöjen suunnalta. Esimerkiksi monissa yhteiskunnissa, uskonnoissa ja kulttuureissa seksin ajatellaan kuuluvan avioliittoon. Niinpä myös seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita, kuten ehkäisyä tarjotaan vain naimisissa oleville. Nuorten tiedon ja palveluiden tarve ei liity avioliittoon, vaan niitä tarvitaan jo läpi nuoruuden. Seksielämä ilman tietoa omista oikeuksista ja ehkäisystä johtaa usein suunnitelmattomiin raskauksiin ja seksitauteihin.

Nuorten seksuaalisuuden tabuasema voi siis olla hyvin haitallista nuorten terveyden, kehityksen ja tulevaisuuden kannalta. Avoimempi suhtautuminen nuorten seksuaalisuuteen ja aikainen ikätasoinen seksuaalikasvatus saavat tukea myös tiedemaailmasta. Tutkimusten mukaan nuorena aloitettu kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus muun muassa myöhäistää seksin aloittamista, lisää ehkäisyn käyttöä ja tukee seksuaalista hyvinvointia ja terveen itsetunnon kehittymistä.

Perinteisesti konservatiivien ja uskonnollisten tahojen ajama seksuaalikasvatus, joka opettaa ja tähtää ainoastaan seksistä pidättäytymiseen ei tutkitusti toimi. Nuoret eivät lopeta seksin tekemistä, vaan tekevät sitä ilman kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta turvattomasti: ilman oikeaa tietoa ja esimerkiksi hämääriin nettikeskusteluihin tai taikauskoihin luottaen. Pelkän seksistä pidättäytymisen opettamisella on hyvin negatiiviset seuraukset nuorten seksuaalioikeuksille, ja ne ulottuvat myös muille elämänalueille.

Ikääntyneet

Ikääntyneiden seksuaalisuus on pitkään ollut tabu, sillä seksuaalisuuden ei ole mielletty kuuluvan vanhuuteen. Iän mukana ihmisessä tapahtuu fyysisiä muutoksia, jotka on usein rinnastettu seksuaaliseen passivisuuteen ja kyvyttömyyteen. Seksuaalisuus on kuitenkin arvokas osa ihmistä myös elämän loppuvaiheessa. Ikääntymisen myötä seksuaalisuus saattaa muuttua. Tutkimusten mukaan ikääntyneet pitivät seksiä yhtä nautinnollisena ja positiivisena osana elämää kuin aikaisemminkin. Seksiin liittyvät tunnekokemukset eivät myöskään muuttuneet iän karttuessa. Sosiaalisia normeja ikääntyneiden seksuaalisuudelle löytyy silti edelleen. Käsi kädessä kulkeva vanha pari on suloinen, mutta intohimoista suudelmaa pidetään joskus hämmentävänä. Oikean tiedon saaminen on ikääntyneille tärkeää myös seksitautien ehkäisyä ajatellen. Pidättyväisysoletus ei päde ikääntyneihinkään.

Sateenkaari-ihmiset

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen eli sateenkaari-ihmistien kohdalla tabun luonne on erilainen. Sateenkaari-ihmisiä ei aina hyväksytä, heitä syrjitään avoimesti tai heitä kohdellaan ennakkoluuloisesti eli saatetaan esimerkiksi yliseksualisoida. Yliseksualisoinnilla tarkoitetaan ajattelutapaa, jossa kyseisiin vähemmistöihin kuuluvat määritellään ensisijaisesti heidän seksuaalisen suuntautumisen perusteella ja heidän pari- tai ihmissuhteensa nähdään seksikeskeisinä. Esimerkiksi transsukupuolisista aiemmin käytetty termi ”transseksuaali” kuulostaa siltä, että kuvattava ominaislaatu liittyy pelkästään henkilön seksuaalisuuteen, vaikka kyse on sukupuoli-identiteetistä.

Yliseksualisointi ja syrjintä johtaa siihen, että seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli nähdään yksityisasiana, jota ei tule tuoda julkiseen tilaan ja keskusteluun. Esimerkiksi homoseksuaalien parisuhde- tai perhekuulumisia ei tiedustella tai niistä puhumista ei pidetä samalla tavalla sopivana kuin heteroiden. Samaa sukupuolta olevan kumppanin mainitseminen tulkitaan usein oman seksuaalisuuden korostamisena, kun taas heteroseksuaalisesta kumppanista puhumi-

nen on vain arkista puhetta omasta parisuhteesta. Lisäksi perinteinen parisuhdeoletus häivyttää erilaiset ihmissuhdemuodot, kuten monisuhteisuuden. Sateenkaari-ihmisille ”kaa-pista tuleminen” on usein myös turvallisuusasia.

Sateenkaari-ihmiset kokevat syrjintää ja kasvanutta väkivallan uhkaa kaikkialla maailmassa. Kyse on perustavanlaatuisten ihmis-oikeuksien ja vapauksien loukkauksista. Samaa sukupuolta olevien väliset seksisuhteet on kriminalisoitu yli 60 maassa usein kolonialismin perintönä.

Vammaiset henkilöt

Vammaisten henkilöiden seksuaalisuus on tabu eikä heidän seksuaalisuuttaan usein edes tulla ajatelleeksi. Silloinkin, kun vammaisten henkilöiden seksuaalisuus huomioidaan, heitä ajatellaan usein ihmisinä, joilla ei ole kiinnostusta tai realistisia mahdollisuuksia nautinnolliseen seksielämään. Myös vammaisten kykyä vanhemmuuteen usein epäillään. Vammalla ei kuitenkaan aina ole laisinkaan vaikutusta ihmisen seksuaalisuuden toteuttamiseen eikä seksuaalisuus lopu vammautumiseen. Silloinkin, jos vaikutuksia on, ihminen pystyy usein sopeuttamaan tai avun kanssa toteuttamaan seksuaalisuuttaan ja nauttimaan seksuaalisuudesta itselle sopivalla tavalla.

Aseksuaalisuus

Seksuaalisuuden moninaisuuteen kuuluu myös aseksuaalisuus. Aseksuaalinen henkilö

kokee tavallisesti hyvin vähän tai ei lainkaan seksuaalista vetovoimaa toisia henkilöitä kohtaan.

Aseksuaalisuuteen on liitetty historiassa paljon stereotyyppioita ja sen olemassaoloa on yritetty kieltää tai selittää traumalla, jonka voi korjata. Aseksuaalisuutta ei tule sekoittaa haluttomuuteen, jota lähes jokainen ihminen kokee joskus elämässään, eikä sitä tule sekoittaa selibaattiin. Minkä tahansa sukupuolen edustaja voi olla aseksuaali. Aseksuaalisuuden kirjoon lasketaan myös esimerkiksi demiseksuaalisuus, joka viittaa siihen, että henkilö kokee seksuaalista vetovoimaa vain sellaista ihmistä kohtaan, johon on luonut vahvan tunnesiteen.

Aseksuaalit voivat kokea muunlaista, esimerkiksi romanttista, emotionaalista ja esteettistä vetovoimaa. Aseksuaali henkilö voi identifioida itsensä myös homoksi, heteroksi tai bi- tai pan-ihmiseksi kokemansa vetovoiman kohteiden sukupuolen mukaan. Aseksuaalit usein erittelevät kolme asiaa toisistaan: seksuaalisen vetovoiman, romanttisen vetovoiman ja libidon vaikka ne arkipuheessa aseksuaaliyhteisöjen ulkopuolella monesti sekoittuvat yhdeksi asiaksi.

Aseksuaalisuutta on kutsuttu näkymättömäksi identiteetiksi, sillä pitkään se ei näkynyt mediassa tai seksuaalioikeuksiin liittyvässä työssä lainkaan. Aseksuaalisuus on kuitenkin yhtä arvokas ja todellinen seksuaalinen suuntautuminen kuin muutkin. Noin prosentti ihmisistä on aseksuaaleja.

Kulttuurisensitiivisyydestä

Seksuaalisuuden näkökulmasta ihmiset ovat samanlaisia joka puolella maailmaa. Seksuaalisuuden moninaisuus ja kirjo on osa ihmisyyttä kaikkialla. Kuitenkin kulttuuriset normit vaikuttavat siihen, kuinka hyvin tiedostamme seksuaalioikeutemme ja millaisia odotuksia meille luodaan. Eri kulttuureissa on erilaisia käsitteitä ja suhtautumisia seksuaalisuuteen, seksuaaliseen nautintoon, perhesuunnitteluun ja siihen, kuinka ilmaisemme sukupuoli-identiteettiämme.

Älä oletta tai arvota

On tärkeää olla tietoinen omista taustaolettamuksistaan, jotta ei tule vahvistaneeksi ennakkoluuloja ja syrjintää. Jokaisen tuleekin tarkastella omia taustaoletuksiaan kriittisesti liittyen tasa-arvoon ja seksuaalisuuteen.

Millaisia ajatuskuvioita seksiin liittyy itsellä:

- Kuuluuko esimerkiksi miehen tehdä aina aloite vai voiko nainenkin olla seksuaalisesti aloitteellinen?
- Onko kaikki seksi omissa ajatuksissa aina penis-vagina-yhdyntää?
- Onko paljon seksiä harrastava nainen huono nainen, kun taas mies sankari?
- Kun puhutaan perheistä, onko perheiden monimuotoisuus eli esimerkiksi saman sukupuolen muodostamat suhteet, apila- ja polyperheet myös mukana ajatuksissa vai olettaako kaikkien perheiden olevan heteroydinperheitä?
- Ajatteleeko lapsettomista ihmisistä, että heidän elämänsä on automaattisesti huonompaa?
- Tekeekö oletuksia ihmisten sukupuolesta vai pystyisikö välttämään sukupuolittamista kokonaan?

On tärkeää varmistaa, ettei itse omassa arjessaan vahvista syrjiviä normeja tai sulje toisia ulos.

2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta

Kaikilla on oikeus saada laadukasta kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta, eli tietoa seksuaalisuudesta sekä siihen liittyvistä seksuaalioikeuksista ja vastuusta. Ihmiset tarvitsevat tietoa seksuaalisuuden moninaisuudesta läpi elämänkaaren, jotta heillä on paremmat työkalut lisätä hyvinvointiaan ja nauttia seksuaalisuudestaan. Jokaisella on oikeus saada tietoa myös seksiin liittyvistä riskeistä, jotta he voivat suojella itseään ja tehdä seksuaalisuutensa toteuttamiseen liittyviä vastuullisia ja itsenäisiä päätöksiä.

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on ennen kaikkea seksuaalisuuteen liittyvien myönteisten arvojen ja asenteiden sekä tietojen ja taitojen välittämistä kaikenikäisille ihmisille läpi koko elämänkaaren. Tietoa tuleekin tarjota seksuaalisuudesta ihmiselämään luonnollisesti kuuluvana ja myönteisenä ominaisuutena, sekä keinoista, joilla seksuaalista nautintoa, onnellisuutta ja tasapainoa voi turvallisesti kokea ja tarjota. Seksuaalikasvatuksella tuetaan ihmisiä elämään omannäköistä elämää sekä saamaan positiivisia kokemuksia itsestään ja ihmissuhteistaan.

Perinteisen seksuaalivalistuksen lähtökohtana on ollut seksin vaarojen korostaminen, jolloin sen sisältö on keskittynyt kapeasti seksin negatiivisiin seurauksiin. Tämä ei kuitenkaan nykytiedon valossa ole tehokasta eikä laadukasta. Seksuaalikasvatuksen tulisikin olla kokonaisvaltaista, eli seksuaalisuutta, sukupuoleen liittyviä odotuksia ja normeja ja ihmissuhteita laajasti ja monipuolisesti käsittelevää erilaisille ikä- ja kehitysvaiheille sopivassa muodossa. Sen pitää perustua tutkittuun tietoon eikä stereotyyppioihin, olettamuksiin ja virheellisiin uskomuksiin. Tiedon antamisen lisäksi seksuaalikasvatettavien taitoja ja valmiuksia tiedon hyödyntämiseksi tulee kehittää.

Seksuaalikasvatuksella suuri merkitys erityisesti nuorille

Vaikka seksuaalikasvatus on tärkeää kaikissa elämänvaiheissa, on se erityisen tärkeää lapsille ja nuorille. Tiedon- ja ymmärryksenhalu seksuaalisuutta, kasvamista, ihmissuhteita, tunteita, minäkuvaa ja seksuaaliterveyttä kohtaan on silloin hyvin suurta kulttuurista riippumatta. Lapsen ja nuoren kotoa ja lähipiiristä saatava epävirallinen seksuaalikasvatus on heille kaikkein tärkeintä, mutta joskus perheeltä saatu tieto on haitallista tai ei ole edes mahdollista kysyä ja keskustella näistä asioista avoimesti kotona. Silloin tietoa etsitään netistä tai kavereilta. Tämäkään tieto ei aina ole luotettavaa ja saattaa välittää virheellisiä ja jopa vahingollisia tietoja ja asenteita.

Seksuaalisuuteen liittykin paljon paineita, häpeää, hiljaisuutta, väärää uskomuksia ja stereotyyppioita. Myös median antama kuva seksuaalisuudesta perustuu usein tiukkoihin suku-

puolten käyttäytymistä määrittäviin normeihin. Nämä ristipaineet voivat aiheuttaa nuorilla ahdistusta ja oikean tiedon puuttuessa myös riskikäyttäytymistä.

Vapaus tehdä itsenäisiä ja vastuullisia valintoja ei voi toteutua ilman tietoa seksuaalisuudesta ja sen monista eri ulottuvuuksista. Oikea tieto mahdollistaa paitsi omien rajojen tiedostamisen ja puolustamisen myös muiden asettamien rajojen kunnioittamisen. Seksuaalikasvatuksella tuetaan hyvän, nautinnollisen ja itselle sopivan seksielämän tutkimista ja seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelujen käyttämistä, kun ne tulevat ajankohtaiseksi. Kokonaisvaltaisessa seksuaalikasvatuksessa lapsia ja nuoria tuetaan heidän tunnetaitojensa kasvussa, positiivisen minäkuvan ja itsetunnon kasvattamisessa, turvataitojen ja rajojen kunnioittamisen opettelussa, seksuaalioikeuksien tuntemisessa sekä oikean tiedon saamisessa.

Parhaassa tapauksessa virallinen ja luotettava koulujen ja ammattilaisten antama seksuaalikasvatus tukee ja täydentää kodin antamaa seksuaalikasvatusta oikeilla tiedoilla ja myönteisellä asenteella. Seksuaalikasvatuksen hyödyistä lasten ja nuorten terveydelle ja hyvinvoinnille on paljon tutkimusnäyttöä. Tästä syystä onkin tärkeää, että kouluissa on virallista ja laadukasta seksuaalikasvatusta. Valtioiden vastuulla on huolehtia siitä, että kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus sisällytetään opetussuunnitelmaan sekä opettajien ja varhaiskasvattajien koulutukseen.

Monipuolista, yhdenvertaista ja kiinnostavaa seksuaalikasvatusta

Seksuaalikasvatus ei saisi koskaan keskittyä ainoastaan tiedon antamiseen seksistä tai seksitautien ja raskauden ehkäisystä, vaikka ne ovatkin tärkeitä yksittäisiä sisältöjä. Koska seksuaalisuus itsessään on valtavan laaja ja moniulotteinen asia, tulisi sen näkyä myös seksuaalikasvatuksen sisällöissä. Esimerkiksi ihmissuhteiden, vuorovaikutustaitojen, seksuaalisuuden kehittymisen, seksuaalisuuden moninaisuuden, sukupuoliroolien ja -normien tai seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin teemoja pitäisi tarkastella eri näkökulmista pohtien ja keskustellen. Tieto ja pohdinta yhdessä kerätytävät ymmärrystä seksuaalisuudesta ja sen

ilmenemisestä omassa elämässä, mikä tukee oman seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin sekä arvojen muotoutumista.

Olenainen osa seksuaalikasvatusta on sen tukena käytettävä materiaali. Sen suunnittelussa ja koostamisessa pitää olla normikriittinen ja huomioida kenelle ja miten se laaditaan. Seksuaalikasvatus on tehokkainta silloin, kun se on helppotajuista ja kohderyhmälle laadittu. Lähtökohtana seksuaalikasvatuksessa on ikätasoinen kehitys, eli se mitä kussakin ikävaiheessa tulisi tietää ja ymmärtää - ei seksuaalikasvatettavien muu ominaisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikilla on yhdenvertainen oikeus saada seksuaalikasvatusta eikä ketään voi jättää sen ulkopuolelle. Seksuaalikasvatus on oikeus, joka kuuluu yhdenvertaisesti erityisryhmille, vammaisille henkilöille, maahanmuuttajille, pojille, sateenkaari-ihmisille ja muille ihmisille, joita perinteinen seksuaalikasvatus ei tavoita riittävän hyvin, uskontoon tai kulttuuriin katsomatta.

Seksuaalikasvatettavien joukossa on moninainen kirjo kaikenlaisia ihmisiä. Esimerkiksi heteronormatiivinen, binääriseen sukupuoli-jaotteluun ja perinteisiin normeihin nojauva seksuaalikasvatus sulkee lähtökohtaisesti sateenkaari-ihmiset pois. Edelleen myös vammaisten henkilöiden seksuaalisuuteen liitettävät stereotyyppit saattavat näkyä seksuaalikasvatuksessa niin, ettei vammaisten henkilöiden oikeus saada seksuaalikasvatusta toteudu.

Seksuaalikasvattajien tulisikin pohtia omia olettamuksiaan ja sitä, miten ne näkyvät seksuaalikasvatuksessa. Ei ole yhdentekevää, millaisia sanoja tai millaista kuvastoa seksuaalikasvatusmateriaalissa käytetään, jotta jokainen tuntisi seksuaalikasvatuksen itselleen tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Myös vaikeiden asioiden käsittelemiseen on hyvä varautua, sillä luottamuksellisen ilmapiirin vallitessa, nuoret saattavat haluta keskustella esimerkiksi seksuaaliväkivallasta, pornosta, abortista tai muista tabuina pidetyistä aiheista.

Perinteinen riski- ja luentokeskeinen seksuaalikasvatus ei myös aina vastaa nuorten kysymyksiä, kiinnostuksen kohteita ja tarpeita. Tällöin seksuaalikasvatus ei tue nuoren seksuaalisuuden kehittymistä. Onkin äärimmäisen

tärkeää, että lähtökohtana ovat positiivisuus ja opettavien asiat nivominen nuorten todellisiin elämäntilanteisiin. Silloin on tärkeää tuoda seksuaalinen nautinto, mielihyvän tuottaminen, rajat ja suostumus vahvasti esille. Tiedon on oltava kiinnostavassa muodossa, jotta nuoret omaksuvat sen paremmin, mutta yhtä tärkeässä roolissa ovat vuorovaikutus, oma pohdinta ja keskustelu. Esimerkiksi draaman, roolileikien, pelillisyyden ja muiden monipuolisten menetelmien avulla saadaan aikaa vahvempia tuloksia.

Suostumus kuuluu aina seksiin

Suostumus seksissä on tärkeä osa seksuaalioikeuksia. Jokaiselle kuuluu kehon itsemääräämisoikeus ja oikeus määrittellä omat rajansa. Suostumus kuuluu aina seksiin.

Suostumus on vuorovaikutusta ja mielen saa muuttaa milloin tahansa. Kerran annettu suostumus ei anna automaattista suostumusta toiste. Seksiin ei kuulu mitään painostusta tai valta-aseman väärinkäyttöä. Suostumus

Luontevaa ja turvallista seksuaalikasvatusta Malawissa

Laadukkaalla ja kokonaisvaltaisella seksuaalikasvatuksella päästään osin pureutumaan sukupuolistuneen ja seksuaaliväkivallan juurisyihin, ja kouluissa tarjottava seksuaalikasvatus on tässä isossa roolissa. Väestöliiton kehitysyhteistyössä malawilainen kumppani-järjestömme CYECE kouluttaa opettajia siitä, miten seksuaalikasvatusta tehdään luontevasti, sekä vahvistaa turvallisen kouluympäristön mallia, jonka myötä kouluympäristössä on kaikilla hyvä olla.

perustuu rehellisyyteen eli toiselle ei saa valehdella tai johtaa harhaan, esimerkiksi ehkäisyn käytöstä. Suostumus koskee vain yhdessä sovittuja asioita.

Vuodesta 2023 asti Suomen rikoslaki on määritellyt raiskauksen suostumuksen puutteena. Minimissään kyse on siitä, että on kysynyt seksikumppaniltaan luvan ja saanut

siihen selkeän kyllä-vastauksen. Toisin kun netti-keskusteluissa usein väitetään, suostumus kuuluu kaikille sukupuolille, se ei ole ketään vastaan ja se myös auttaa parantamaan kaikkien osallistuvien seksikokemusta. Koska se on laininvaatimaa, kysyminen on otettava aina rutiini-osaksi seksiä. Suostumusta ja omien rajojen määrittelemistä on käsiteltävä myös seksuaalikasvatuksessa.

Vinkkejä turvalliseen keskusteluun seksuaalisuudesta

Seksuaalisuudesta puhuminen herättää usein tunteita. Tunteellisessa keskustelussa on tärkeä löytää tasapaino positiivisten ja negatiivisten asioiden välillä. Jokainen meistä tekee seksuaalikasvatusta puhuessaan seksuaalisuudesta ja seksistä. Sukupuolesta ja seksuaalisuudesta keskustelemisen voi olla hauskaa ja innostavaa, mutta on myös täysin ok, jos joskus tuntuu kiusalliselta ja hapuilevalta.

Tärkeää on puhuminen, yhdessä harjoittelu ja turvallisuus. Mikäli seksuaalisuudesta keskustellaan ryhmässä, on ryhmälle hyvä luoda yhteiset pelisäännöt, jotta mahdollistetaan turvallinen ja kunnioittava keskusteluympäristö. Tukena voi käyttää myös Väestöliiton nettisivuilta löytyviä turvallisemman tilan periaatteita.

- Tee selväksi, että aiheeseen liittyvä tunteellisuus on normaalia ja yleistä, ja että kaikki ilmaisevat tunteitaan eri tavoin. Harjoittelu helpottaa ja sanoissa saa hapuilla ja ottaa aikaa ajatustensa muotoiluun.
- Kerro, että keskustelusta saa poistua heti, jos tuntuu siltä. Keskustelu saa jatkaa tai ryhmään palata, kun on jälleen valmis.
- Seksuaalikasvattajan roolissa korosta, ettei kerro omasta seksuaalisuudestasi vaan että puhut asioista yleisesti. Suojele osallistujia kertomalla, ettei heidänkään tule jakaa ryhmässä hyvin yksityisiä asioita. Reagoi positiivisesti, esimerkiksi kehumalla tai kiittämällä, kun toiset jakavat ja näyttävät tunteitaan.
- Käytä kieltä, jossa toisten vahvuutta ja selviytymistä korostetaan, sen sijaan että käyttäisit uhriuttavaa kieltä. Esimerkiksi raiskauksen uhrin sijaan voi puhua raiskauksen kokeneesta ja siitä selviytyneestä henkilöstä. Ihmisen on kuitenkin tärkeää saada käyttää omista kokemuksistaan niitä sanoja, joita haluaa.
- Ota selvää etukäteen, minkälaisia lisätukipalveluita on olemassa, jotta osaat reagoida nopeasti keskustelussa mahdollisesti esille nousevan lisätuen tarpeeseen. Pidä keskustelu turvallisena rajaamalla. Seksuaalisuudesta keskustelu ei ole samaa kuin traumavertaisutuki.
- Huolehdi myös omasta jaksamisestasi ja siitä, että sinullakin on tukihenkilö, jolle voit puhua.

3. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi

Ihmisillä on oikeus keholliseen koskemattomuuteen. Ihmisiä tulee suojella sukupuolistuneelta ja seksuaaliväkivallalta. Tähän sisältyy muun muassa suojelu raiskauksilta, sukuelinten silpomiselta ja seksuaalisuutta loukkaavalta häirinnältä. Jokaisella on myös oikeus päättää itse avioitumisestaan, suojata itsensä suunnittelemattomilta raskauksilta ja seksitaudeilta. Seksi ei ole koskaan velvollisuus ja sitä ei tarvitse tehdä jos sitä ei halua.

Yhteiskunnilla ja niiden lainsäädännöllä on olennainen rooli suojelun takaajana. Erityisesti tyttöjen ja naisten sekä eri vähemmistöryhmien suojelu ei vielä valitettavasti onnistu monissa yhteiskunnissa. Joka kolmas nainen maailmassa kokee jossain vaiheessa elämänsä pääosin miesten tekemää fyysistä tai seksuaaliväkivaltaa. Väkivaltaa kokevat kuitenkin kaikki sukupuolet, joten väkivallan kulttuurin purkaminen hyödyttää kaikkia.

Sukupuolistunut väkivalta

Sukupuolistuneella väkivallalla tarkoitetaan sitä, että väkivalta ilmiönä vaikuttaa eri tavoin eri sukupuoliin. Väkivalta on sukupuolistunut eli se näyttäytyy erilaisena eri sukupuolten osalta, kun tarkastellaan esimerkiksi väkivallan yleisyyttä, muotoja, motiiveja, uhreja ja tekijöitä. Sukupuolistunutta väkivaltaa on myös esimerkiksi seksuaaliväkivalta, sateenkaari-ihmisiin kohdistuva väkivalta ja kunniaan liittyvä väkivalta.

Yhteiskuntien kehityksen kannalta on oleellista, että jokaista suojellaan sukupuolistuneelta väkivallalta ja haitallisilta perinteiltä. Yhteiskunnilla on velvollisuus suojella ihmisiä väkivallalta. Suuri osa sukupuolistuneesta väkivallasta kohdistuu tyttöihin, naisiin ja vähemmistöihin ja on miesten tekemää. Naisia tulee suojella niin sukuelinten silpomiselta kuin kunniaan liittyvältä väkivallalta ja -murhilta sekä lapsi- ja pakkoavioliitoilta. Nämä ovat seksuaali-oikeuksien loukkauksia.

Miehiin ja poikiin kohdistuu myös sukupuolistunutta väkivaltaa heidän sukupuolensa vuoksi. Yleisintä tämä on miehillä ja pojilla, jotka eivät täytä yleistä käsitystä ”oikeanlaisesta” maskuliinisuudesta. Toksisella maskuliinisuudella tarkoitetaan vahingollisia kulttuurisia vaatimuksia ”miehisyydestä”, johon usein liitetään kovuus, aggressiivisuus ja väkivallan ihannointi, individualismi, yksin pärjääminen ja tunteettomuus, sekä kilpailullinen fyysinen suorituskyky ja viriiliys. Tällöin feminiinisenä pidetyt ominaisuudet tai ulkonäkö ja pukeutuminen ovat merkki heikkoudesta ja siksi häpeäksi miehelle. Jokaisella on kuitenkin oikeus olla oma itsensä ja ilmaista omaa sukupuoltaan haluamallaan tavalla ilman pelkoa väkivallasta.

Viime vuosikymmeninä monissa maissa lainsäädäntöä on muokattu kriminalisoimaan kaikki ilman suostumusta tehdyt seksuaaliset teot. Kuitenkin esimerkiksi Suomen laki määritteli avioliiton sisäisen raiskauksen rikokseksi vasta vuonna 1994, eikä mies voinut lain mukaan olla raiskauksen uhri ennen vuotta 1999. Algeriassa ja Jemenissä avioliiton sisäinen raiskaus ei vielä vuonna 2018 ollut rikos. Suomessa päivitettiin rikoslaki vasta vuonna 2023 niin, että raiskauksen määritelmäksi tuli suostumuksen puute. Vuonna 2022 tämä määritelmä oli voimassa jo yli 70 maassa, muun muassa Afganistanissa, Malissa ja Syyriassa. Suomessa ajatellaan usein meidän olevan ”tasa-arvon mallimaa”, mutta erityisesti väkivaltaan liittyen näin ei ole.

Koska lainsäädäntö ja esimerkiksi suojaikärajat vaihtelevat maissa seksuaaliväkivalltaan ja itsemääräämisoikeuteen liittyen, kansainvälisissä yhteyksissä suojaikäraja on aina 18 vuotta. Nykyisin myös kehitys yhteistyön, humanitaarisen ja rauhantyön sivussa tehty seksuaaliväkivalta ja seksuaalisuutta loukkaava häirintä otetaan vakavasti, vaikka historiassa siihen ei ole puututtu. Maiden ulkoministeriöt ovat laatineet tiukat linjaukset SEAA:n (Sexual Exploitation and Abuse) puuttumiseen ja sen torjuntaan.

Seksuaaliväkivalta

Seksuaaliväkivalta on yksi sukupuolistuneen väkivallan muodoista. Seksuaaliväkivallassa

“ Yhteiskuntien kehityksen kannalta on oleellista, että jokaista suojellaan sukupuolistuneelta väkivallalta ja haitallisilta perinteiltä. ”

on kyse ihmisen itsemääräämisoikeuden ja kehollisen koskemattomuuden rikkomisesta. Seksuaaliväkivalta loukkaa ihmisen seksuaalisuutta ja siksi siitä käytetään myös termiä seksuaalisuutta loukkaava väkivalta. Seksuaaliväkivalta rikkoo räikeästi toisen seksuaalioikeuksia.

Seksuaaliväkivalta on aina rikos. Seksissä teot perustuvat suostumukseen ja vapaaehtoisuuteen ja tuovat nautintoa, mutta seksuaaliväkivallassa ne ovat usein vallan- ja voimankäyttöä ja aiheuttavat pelkoa. Nautinnolliseen seksikokemukseen kuuluu keskeisesti turvallisuus ja luottamus, joita väkivallan teossa taas rikotaan. On tärkeää siis muistaa, että seksuaaliväkivalta ei ole seksiä, vaan väkivaltaa. Mikään ei oikeuta väkivallan tekoon ja väkivallan syy ei ole koskaan väkivallan kohteella vaan tekijällä.

Seksuaaliväkivalta on edelleen alitilastoitu ja merkittävä osa tästä on erityisesti naisten kokemaa parisuhdeväkivaltaa. Alitilastointi johtuu siitä, ettei seksuaaliväkivallasta aina tehdä ilmoitusta. Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien stereotyyppien vuoksi miehiin sekä sateenkaari-ihmisiin kohdistuva seksuaaliväkivalta jää myös usein ilmoittamatta.

Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus on yksi keino ehkäistä seksuaaliväkivaltaa ja rikkoa väkivaltakulttuuria. Seksuaaliväkivalta ja väkivaltakulttuuri johtuvat muun muassa sukupuolten epätasa-arvosta ja yhteiskuntien ahtais-

ta normeista. Seksuaalikasvatus vastaa näihin lisäämällä tietoa ja taitoja esimerkiksi seksuaalioikeuksista, tunnetaidoista, rajoista ja seksuaaliväkivallan tunnistamisesta, puuttumisesta ja ennaltaehkäisystä.

Seksuaaliväkivaltaa on esimerkiksi...

- seksiin tai seksuaalisiin tekoihin painostaminen uhkailemalla, manipuloimalla tai kiristämällä
- ahdistava koskettelu tai ei-toivottu seksuaalinen huomio
- seksuaalisesti vihjailevat eleet ja ilmeet, kommentit ja ehdotukset
- ei-toivotut seksuaalissävytteiset viestit, kuvat ja puhelut
- seksin kuvaaminen tai kuvien julkaisu ilman lupaa
- tirkistely ja itsensäpaljastaminen
- sammuneeseen tai nukkuvaan kajoaminen
- painostaminen sukuelinten kosketteluun tai masturbointiin, tai katsoomaan, kun väkivallan tekijä tyydyttää itseään
- koskettaminen käsin, suulla tai sukuelimellä vastoin tahtoa
- raiskaus eli tunkeutuminen sukuelimeen tai peräaukkoon vastoin tahtoa, myös raiskauksen yritys on seksuaaliväkivaltaa ja rangaistavaa

Sukupuolistunut ja seksuaaliväkivalta lisääntyy konfliktien ja kriisien aikana

Joka viides humanitaarisissa kriiseissä ja konflikteissa pakolaisena elävistä naisista on kokenut seksuaaliväkivaltaa, mutta arvioiden mukaan seksuaaliväkivallan määrä on todellisuudessa 10–20-kertainen ilmoituksiin nähden. Väkivalta lisää myös seksitauteja ja suunnittelemattomia raskauksia. Lisäksi haitalliset perinteet, kuten lapsiavioliitot ja naisten sukuelinten silpominen yleistyvät konfliktien aikana, kun esimerkiksi yhteiskunnan oikeusjärjestelmä heikkenee. Konfliktin aikana lisääntynyt väkivalta jatkuu usein konfliktin jälkeen, sillä esimerkiksi rintamalta kotiin palanneet miehet ovat keskimääräistä väkivaltaisempia kumppaneitaan ja muita perheenjäseniään kohtaan.

Pura raiskausmyyttejä

Raiskaukseen liittyy paljon myyttejä, jotka eivät ole totta. Erilaisien myyttien ja uskomusten purkaminen on myös osa väkivaltakulttuurin purkamista. Älä siis käytä epätosia myyttejä vaan pyri käsittelemään seksuaaliväkivaltaa todenmukaisesti.

EPÄTOS: Yleisin raiskaus on niin sanottu puskaraiskaus, jossa raiskauksen tekijä on uhrille täysin tuntematon.

TOTTA: Suurimmassa osassa tapauksista tekijä on uhrin tuntema, usein kumppani tai entinen kumppani.

EPÄTOS: Raiskauksen uhri on jotenkin itse vastuussa raiskauksesta. Hän on esimerkiksi mennyt toisen asunnolle tai flirttaillut tai on suhteessa tekijän kanssa.

TOTTA: Suostumuksen voi aina vetää takaisin. Mikään ei oikeuta suostumuksen rikkomista.

EPÄTOS: Raiskauksen uhri taistelee aina vastaan.

TOTTA: Moni lamaantuu raiskauksen aikana, eikä pysty sen takia fyysisesti puolustautumaan. Joskus on myös turvallisempaa olla taistelematta vastaan, jotta säilyy hengissä.

EPÄTOS: Raiskauksesta valehdellaan, jos seksi kaduttaa tai haluaa huomiota.

TOTTA: Perättömiä raiskausilmoituksia on hyvin vähän. Raiskausilmoituksesta saatu huomio on usein negatiivista.

EPÄTOS: Miestä ei voi raiskata.

TOTTA: Myös miehet joutuvat raiskatuksi. Tekijä on usein toinen mies, mutta naisetkin voivat rikkoa miehen suostumusta ja raiskata.

EPÄTOS: Raiskattu ei koskaan toivu.

TOTTA: Ihminen voi toipua mistä tahansa, mutta se vaatii paljon työtä ja korjaavia kokemuksia.

Vähemmistöihin kohdistuva väkivalta

Sateenkaari-ihmiset ovat muita suurem-
sa riskissä joutua seksuaaliseen suuntautumi-
seensa tai sukupuoli-ilmaisuunsa kohdistuvan
väkivallan kohteeksi. Kymmenissä maissa homo-
seksuaalisuus on edelleen laissa kriminali-
soitua. Näissä maissa viranomaiset ja valtio
osallistuvat sateenkaari-ihmistien seksuaali-
oikeuksien loukkaamiseen sen sijaan, että
suojelisivat heidän oikeuksiaan. Suurelta osin
homoseksuaalisuuden kriminalisointi on
peruja kolonialismin ajoilta tai sitä perustel-
laan uskonnoilla. Usein väkivallan tekosyyksi
riittää sukupuolistereotyyppien vastaiseksi
koettu sukupuoli-ilmaisu: liian maskuliininen
nainen tai feminiininen miestailian androgyyni
ilmaisu.

Myös Suomessa sateenkaarinuoret kokevat syr-
jintää ja väkivaltaa muita nuoria useammin.
Väkivalta ja syrjintä vaikuttavat myös nuorten
psykkiseen hyvinvointiin. Mielenterveysongel-
mat ja itsemurha-ajatukset tai -käyttäytymin-
en ovatkin tavallisempia sateenkaarinuorten
keskuudessa kuin muilla nuorilla. Nuoret voivat
olla pakotettuja piilottamaan identiteettinsä tai
selittämään ja puolustamaan sitä, eikä nuorilla
ole riittävästi myönteisiä esikuvia. Niin sanotut
eheytyshoidot, joissa painostamalla tai muutoin
väkivalloin yritetään muuttaa ihmisen seksuaa-
lisuutta tai sukupuolta, eivät ole Suomessa vielä
vuonna 2023 yksiselitteisesti laittomia. Kaikki
tämä luo haasteita positiivisen seksuaalisen
minäkuvan muodostamiselle.

Varsinkin koulukiusaamisella on kauaskantoi-
sia vaikutuksia nuoren seksuaalisuuteen. Kou-
luissa sateenkaarinuorta saatetaan haukkua
homoksi, vaikka kenenkään seksuaalinen suun-
tautuminen ei ole haukkumasana. Kenenkään
seksuaalisuutta ei saa kohdella loukkaavasti
ja jokaisella on velvollisuus puuttua kiusaami-
seen, tapahtui se sitten koulussa, työpaikalla tai
julkisessa tilassa.

Vammaiset henkilöt kohtaavat enemmän lähi-
suhdeväkivaltaa kuin muut ihmiset. Väkival-
lan muotojen yleisyys vaihtelee sukupuolittain.
Vammaiset miehet kokevat enemmän fyysistä
väkivaltaa ja vammaiset naiset puolestaan
kokevat todennäköisemmin seksuaaliväkival-
taa sekä kumppanin tekemää väkivaltaa. Tutki-
musten mukaan vammaisilla naisilla ja tytöillä
on jopa 10-kertainen riski joutua kokemaan
sukupuolistunutta väkivaltaa, kuten seksuaali-
väkivaltaa.

Avustamiseen liittyvä fyysinen kontakti ja lähe-
isyys lisäävät väkivallan riskiä. Väkivalta voi
tapahtua esimerkiksi hoitotoimenpiteen aikana.
Vammaisen henkilö voi myös olla taloudellisesti
tai henkisesti riippuvainen väkivallan tekijästä.
Riippuvaisuussuhde voi vaikeuttaa väkival-
lasta kertomista muille ja näin ollen vaikuttaa
avun saamiseen. Lisäksi vammaisen henkilön
kokema väkivalta voi ilmetä avun, hoidon ja
huolenpidon laiminlyöntinä, kuten esimerkiksi
sillä, että otetaan pois henkilön apuvälineet tai
vahingoitetaan niitä.

Lapsiavioliitot ovat väkivaltaa

Kaikilla täysi-ikäisillä ihmisillä on etniseen
taustaan, kansalaisuuteen tai uskontoon katso-
matta oikeus mennä naimisiin ja perustaa per-
he. Avioutumisikä tulee määrittää laissa, jotta
lapsia voidaan suojella lapsiavioliitoilta. Lapsi-
avioliitoilla on useita kauaskantoisia ja hai-
tallisia vaikutuksia lasten elämään. Ne ovat
este koulunkäynnille, joka taas vähentää tu-
levaisuuden työmahdollisuuksia. Lapsiavio-
liitot johtavat usein teiniraskauksiin, jotka taas
vaarantavat tyttöjen terveyden ja hengen. Poi-
kiin kohdistuu jo lapsena paineita elättää perhe
rajoittaen heidän opiskelumahdollisuuksiaan.

Lapsiavioliittojen kieltäminen vahvistaa yksilön
itsemääräämisoikeutta ja seksuaalioikeuksia,
sillä se mahdollistaa oikeuden päättää omasta
kehostaan, avioliitostaan ja tulevaisuudestaan.
Maa­il­mas­sa on satoja miljoonia lapsia, jotka on
naitettu ennen täysi-ikäisyyttä. Lapsiavioliitot
koskettavat ilmiönä erityisesti tyttöjä, sillä tytöt
naitetaan usein huomattavasti itseään vanhem-
mille miehille. Aviopuolisoiden suuri ikäero
vahvistaa entisestään sukupuolten epätasa-
arvoa, eikä lapsi voi koskaan antaa suostumus-
taan seksiin.

UNFPA vastuussa sukupuolistuneen väkivallan vastaisesta työstä

YK:n seksuaali- ja lisääntymisterveysjärjestö UNFPA koordinoi humanitaarisissa kriiseissä seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja -oikeutta edistävää työtä sekä vastaa sukupuolistuneen väkivallan ehkäisyyn liittyvän humanitaarisen klusterin toiminnasta. UNFPA tarjoaa kriiseissä seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita, jotka pelastavat henkiä ja tämän lisäksi pyrkii siihen, että kaikessa humanitaarisessa avussa, kuten ruuanjakelussa ja sanitaatiossa otetaan huomioon sukupuolistuneen väkivallan ehkäisy.

4. Oikeus seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin

Kaikilla ihmisillä on oikeus korkeatasoisiin seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin, joihin sisältyvät oikeus turvalliseen synnytykseen, lapsettomuustutkimuksiin ja -hoitoon, seksitautien hoitoon ja ehkäisyyn sekä turvalliseen aborttiin. Myös turvalliset, hyväksytyt lääketieteen kehittämät hoitomenetelmät ja luotettavat ehkäisvälineet ovat osa korkeatasoista seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita.

Jokaisella tulee olla mahdollisuus huolehtia omasta seksuaali- ja lisääntymisterveydestään. Tähän kuuluu keskeisesti mahdollisuus päästä laadukkaisiin seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin. Näihin palveluihin kuuluvat muun muassa seksuaalisuuteen, identiteettiin, suhteisiin, lisääntymiseen liittyvä neuvonta sekä seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvä neuvonta ja hoito.

Seksuaaliterveyspalveluihin kuuluu seksitautien ehkäisyyn liittyvä neuvonta sekä niihin liittyvä hoito. Lisäksi niihin kuuluu myös seksuaalineuvonta ja seksuaalihäiriöiden hoitoa ja sukuelinten syöpien ehkäisy- ja hoitopalvelut. Lisäksi hoitoa on tarjottava myös kaikkiin muihin sukuelin- ja virtsatie-elimien sairauksiin. Tarjolla tulee olla seksuaaliväkivaltaa ehkäiseviä palveluja sekä palveluja niille, jotka ovat kokeneet seksuaaliväkivaltaa.

Lisääntymisterveyspalveluihin kuuluu eri ehkäisymenetelmien, kuten esimerkiksi hormonaalisen ehkäisyn tai kondomin käyttöön liittyvä neuvonta sekä niiden käyttö omien tarpeiden mukaan. Erilaiset palvelut raskautteen, äitiyteen ja synnytykseen tulee turvata lisääntymisterveyspalveluiden piirissä. Turvallinen raskaudenkeskeytys eli abortti ja sen jälkihoito kuuluu myös jokaisen oikeuteen. Erilaiset palvelut lapsettomuuden ehkäisyyn ja hoitoon ovat osa lisääntymisterveyspalveluita.

Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut kaikkien saataville

Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut parantavat ihmisten ja yhteisöjen elämänlaatua monella tapaa. Ne mahdollistavat omasta seksuaali- ja lisääntymisterveydestä huolehtimisen. Lisäksi ne muun muassa vähentävät äitiys- ja lapsikuolleisuutta, parantavat ihmisten päätöksentekoa lastensa määrän ja ajoituksen suhteen sekä tukevat nuorten koulunkäyntimahdollisuuksia.

Tämän takia on tärkeää, että seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut ovat kaikkien saatavilla. Monissa maissa näitä palveluita tarjotaan vain aikuisille, sillä seksuaalisuus liitetään vain perhe-elämään ja lisääntymiseen liittyväksi. Seksuaali- ja lisääntymisterveydenhoitoa tulee olla räätälöitynä eri elämän- ja ikävaiheissa

oleville ihmisille, sillä seksuaalisuus on osa ihmisyyttä koko elämän ajan.

Tarve seksuaaliterveyspalveluihin on yleismaailmallinen, mutta joillakin ryhmillä on erityisiä tarpeita ja näihin tulee kiinnittää huomiota. Lisäksi joillakin ryhmillä on erityisiä haasteita päästä palveluiden piiriin. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi sateenkaari-ihmiset, vammaiset henkilöt, nuoret, ikääntyneet ja seksityöntekijät. Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut tulee olla kaikkien yhteiskunnan jäsenten saatavilla ja ottaa eri ryhmien tarpeet huomioon.

Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut pelastavat henkiä

Konfliktitilanteissa ja kriiseissä esimerkiksi pääsy synnytys-sairaaloihin ja muihin seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin heikkenee, vedestä on puutetta ja ehkäisyä ei ole saatavilla, mikä johtaa seksuaali- ja lisääntymisterveyden ja -oikeuksien heikkenemiseen. Maailmanlaajuisesti yli puolet ehkäistävissä olevista äitiyskuolemista tapahtuu konflikteissa, haurailta alueilla, ihmisten paetessa kodestaan tai luonnonkatastrofien yhteydessä. Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut ovat humanitaarista apua, joka pelastaa henkiä, mutta valitettavan usein ne jäävät ilman tarvitsemaansa painoarvoa kriisitilanteissa.

Oikeus ehkäisyyn ja turvalliseen aborttiin

Kaikilla ihmisillä on oikeus päättää vapaasti siitä, haluavatko he lapsia ja jos haluavat niin milloin ja kuinka monta lasta he haluavat. Jokaisella tulee olla myös mahdollisuus suojata itsensä suunnittelemattomilta raskauksilta ja seksitaudeilta. Tämä toteutuu laadukkaana ja luotettavana ehkäisyn avulla. Erilaiset kondomit ja suuseksisuojaajat mahdollistavat suojautumisen seksitaudeilta, kuten klamydialta, tippurilta, sukuelinherpekseltä ja hiv-tartunnalta, jolta suojaa nykyisin myös prep-lääkitys. Hepatiitti B ja A-rokotteet ovat erityisesti auttaneet virukselta suojautumisessa miehiä, jotka harrastavat seksiä miesten kanssa. Myös nuorilla tulee olla mahdollisuus ehkäisyyn, ja siksi nuorille tulisi tarjota maksutonta ehkäisyä, mukaan lukien jälkiehkäisyä.

Lisäksi seksuaalioikeuksiin kuuluu mahdollisuus turvalliseen aborttiin ja sen jälkihoitoon. Monissa maissa abortin saatavuutta on rajoitettu tai jopa kielletty kokonaan. Raskaana olevalle on kuitenkin oltava mahdollisuus päättää itse omasta kehostaan, raskauden jatkumisesta ja keskeyttämisestä. Abortti voi myös pelastaa raskaana olevan hengen silloin, kun raskaus on raskaana olevalle vaaraksi. Pakotettu abortti taas on väkivaltaa.

Turvallisilla aborteilla estettäisiin kymmenien tuhansien naisten vuosittainen kuolema ja miljoonien vammautuminen. Jos kaikilla olisi oikeus turvalliseen aborttiin, olisivat abortin jälkeisen terveydenhoidon kustannukset kehittyvissä maissa nykyisen noin kymmenesosan siitä mitä nykyään. Aborttien kieltäminen ei vähennä aborttien määrää, vaan se tekee niistä vaarallisia.

Kun naiset voivat itse hallita ja päättää lisääntymisestään tukee se olennaisesti heidän kouluttautumistaan ja osallistumistaan yhteiskunnalliseen elämään. Seksuaalioikeuksien toteutuminen tukee näin muidenkin ihmisöikeuksien toteutumista, kuten oikeutta osallistua ja oikeutta riittävään elintasoon. Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluiden avulla parannetaan ihmisten elämänlaatua ja mahdollisuutta osallistua yhteiskuntaan.

Lisäksi yhteiskuntien on varmistettava, etteivät uskonnolliset tekstit, uskomukset, aatteet tai haitalliset perinteet rajoita tai loukkaa kenenkään kehollista itsemääräämisoikeutta seksuaaliterveydenhoidossa. Tämä alleviivaa yksityisyyden merkitystä seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Ketään ei saa pakottaa ehkäisyyn, pakkoehkäisyä on käytetty muun muassa kolonialistisena tai muuna väkivaltaisena väestönhallinnan aseena.

Kiistaa aborttioikeudesta

Yhdysvalloissa koko liittovaltion tasolla aborttioikeuden tiettyyn pisteeseen asti taannut Roe vs. Wade ennakkotapaus (1973) kumottiin vuonna 2022, minkä seurauksena useat osavaltiot ovat kiristäneet aborttilainsäädäntöjään.

Yhdysvaltojen sisäpolitiikka vaikuttaa myös heidän kehitysyhteistyömäärärahoihinsa. Global Gag Rule -nimellä tunnettu politiikka rajaa Yhdysvaltain tuen kansainvälisille ja paikallisille kansalaisjärjestöille niin, että kaikki aborttiin liittyvä jää sen ulkopuolelle. Poliitiikka on ollut voimassa säännöllisesti vuodesta 1984 lähtien aina republikaanipresidentin ollessa vallassa. Trump laajensi rajauksen koskemaan kaikkia järjestöjä, jotka millään tavalla sivuavat aborttia, kuten antavat abortin jälkeistä neuvontaa.

Pakkoehkäisyn historiaa Tanskassa ja Suomessa

Tanska ja Grönlanti aloittivat vuonna 2022 tutkinnan pakkoehkäisytapauksista 1960- ja 1970-luvulla, jolloin tuhansille Grönlannin alkuperäiskansan inuiittinaisille ja -tytöille asennettiin kierukka kysymättä. Käytäntöä yritettiin aikanaan perustella muun muassa taloudellisin syin väestönkasvun hillitsemiseksi.

Myös Suomessa ihmisten oikeutta päättää omasta ehkäisystään on rikottu. Muun muassa yli 4 000 ihmistä määrättiin pakkosterilisoitaviksi sairautensa, taustansa tai käytöksensä takia vuoden 1935 pakkosterilointilain voimaantulon jälkeen aina vuoteen 1970 asti. Laki nojautui eugeniikkaan, väestön sisällä pyrittiin karsimaan pois perinnöllisiksi, huonoiksi ja ei-toivotuiksi miellettyjä ominaisuuksia, kuten mielisairauksia, seksiyön tekemistä tai romanitaustaa.

Minkälainen on toimiva seksuaaliterveysklinikka?

- ✓ Sinne voi saapua aikaa varaamatta, nopeasti saatavilla
- ✓ Auki joka päivä
- ✓ Esteetön
- ✓ Palvelu usealla eri kielellä
- ✓ Ilmainen kaikille
- ✓ Henkilökunta tuntee eri kohde- ja ikäryhmien tarpeet ja ymmärtää, miten heitä tulee kohdata ja kohdella
- ✓ Monipuolista osaamista, ei pelkkää "ehkäisyneuvontaa", vaan myös päihdepuolen ja mielenterveyspuolen osaajia
- ✓ Monipuoliset nettisivut: nettiajanvaraus, chat-mahdollisuus
- ✓ Helposti saavutettavissa eli siellä missä ihmiset muutenkin käyvät
- ✓ Tilan turvallisuus viestitetty näkyvästi, esimerkiksi sateenkaarilippu seinällä
- ✓ Näkyvä kaikille, jotta ihmiset osaavat hakeutua sinne
- ✓ Luottamuksellinen
- ✓ Palvelunohjaus tarvittaessa jatkotukeen

Nuorisoystävälliset palvelut

Erityisesti nuoret saattavat kohdata monenlaisia haasteita pyrkiessään käyttämään oikeuttaan seksuaaliterveydenhoitoon. Nuorten seksuaalisuuteen liittyvät sosiaaliset tabut voivat johtaa siihen, että terveydenhoitajat ja lääkärit suhtautuvat heidän seksuaalisuuteensa negatiivisesti tai tuomitsevasti. Terveydenhoitohenkilökunta saattaa avun ja hoidon tarjoamisen sijaan kieltäytyä tarjoamasta riittävää asianmukaista tietoa, pyrkiä tekemään päätöksiä nuorten puolesta tai jopa uhkailla heitä. Myös mahdollinen huoltajalta tarvittava lupa tai ilmoitusvelvollisuus rajoittaa monen nuoren hakeutumista seksuaaliterveydenhoitoon.

Nuorisoystävällinen seksuaaliterveysklinikka tarjoaa seksuaaliterveydenhoitoa nuorten tarpeet ja toiveet huomioiden. Siellä ymmärretään ja kunnioitetaan nuorten erilaisuutta ja seksuaalioikeuksia.

Kaikien nuorille suunnatun seksuaaliterveydenhoidon tulee olla maksutonta, sillä nuorilla harvoin on samanlaisia mahdollisuuksia maksaa terveydenhoidosta kuin aikuisilla. Tähän sisältyy myös maksuton ehkäisy, joka tulisi tarjota nuorille. Nuorten seksuaaliterveyspalveluiden tulee löytyä samasta paikasta muun terveydenhoidon kanssa, jotta ne olisivat mahdollisimman helposti saatavissa ja mahdollisimman lähellä nuoria. Nuorisoystävällisyyden voi varmistaa osallistamalla nuoret palveluiden suunnitteluun ja arviointiin mukaan.

Seksuaaliterveys-työntekijöiden koulutusta transihmisten tarpeista Sambiassa

Sateenkaari-ihmisten seksuaalioikeuksien toteutumiseksi Väestöliiton kehitysyhteistyössä pyritään vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin ja palveluihin. Yhtenä tavoitteena on, että terveydenhuollon henkilökunnalla olisi enemmän valmiuksia ja osaamista palvella sateenkaariyhteisöjä, ja että heille turvallisten palveluntarjoajien verkosto laajenisi. Esimerkiksi sambialainen trans- ja intersukupuolisten ihmisten oikeuksia edistävä Väestöliiton kumppanijärjestö on kouluttanut seksuaaliterveysklinikoiden työntekijöitä transihmisten erityistarpeista.

5. Oikeus näkyä

Yhteiskunta koostuu erilaisista ihmisistä. Kaikilla on oikeus olla kokonaisvaltaisesti osa yhteiskuntaansa sellaisena ihmisenä kuin on, ilman pelkoa syrjinnästä, leimautumisesta, vähättelystä ja väkivallasta. Seksuaalioikeuksien toteutumisen lähtökohtana on yhdenvertainen ja tasa-arvoinen yhteiskunta.

Vain rajattu osa ihmisistä näkyy yhteiskunnassa, erityisesti naisten ja vähemmistöjen näkyvyyttä on rajattu. Tämä pätee niin mediassa kuin katukuvassa. Yhteiskunnat pitäisi kuitenkin rakentaa niin, että kaikkien on mahdollista näkyä: naisten kaikessa moninaisuudessaan, vammaisten henkilöiden, etnisten vähemmistöjen ja sateenkaari-ihmisten. Parhaiten näkyvissä ovat kuitenkin niin sanotut enemmistöihmiset niin ikänsä, etnisyytensä, kehojensa, seksuaalisen suuntautumisen ja terveydentilansa puolesta.

Yhteiskunnat on tällä hetkellä valitettavasti rakennettu niin, että ne syrjivät osaa ihmisistä heidän ominaisuuksiensa takia. Yhteiskuntien rakenteet ovat usein syrjiviä. Rakenteellisella syrjinnällä tarkoitetaan yhteisöissä, instituutioissa, organisaatioissa ja valtioissa ilmeneviä syrjiviä käytänteitä, joiden vaikutukset ovat tarkoituksellisesti tai tahattomasti syrjiviä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lainsäädännöllä rajoitetaan transihmisten mahdollisuutta sukupuolen korjaukseen ja seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluissa rodullistetun ihmisen kipua vähätellään, jolloin jokin vakava sairaus voi jäädä tunnistamatta.

Ihmisten moninaisuus jätetään usein täysin huomiotta, vaikka ihmisoikeudet ovat universaaleja ja jakamattomia. Moninaisuuden ja moninaisten tarpeiden esiintuomisella puretaan kaikkia rajoittavia kulttuurisia normeja.

Kaikkia varten rakennettu yhteiskunta

Erilaisten palvelujen suunnitteluvaiheessa määritellään, kenelle palvelut on tarkoitettu. Usein hyötyjiksi määritellään ihmiset, joita palvelujen tarve keskimääräisesti yleisimmin koskettaa. Keskiarvonäkökulma sulkee kuitenkin ulos monia ihmisiä, ja erityisesti heitä, jotka kuuluvat vähemmistöihin. Monet yhteiskunnan rakenteet, kuten terveydenhoito onkin rakennettu keskiarvoihmistä varten.

Seksuaalioikeudet voivat kuitenkin toteutua vain yhteiskunnassa, joka on rakennettu kaikkia varten. Tällaista yhteiskuntaa voi kutsua yhdenvertaiseksi ja tasa-arvoiseksi. Tällöin yhteiskunnassa kaikilla on yhtäläiset oikeudet ja vastuut sekä mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan. Jokainen ihminen on arvokas yksilön ominaisuuksista riippumatta.

Kaikkia varten rakennettu yhdenvertainen ja tasa-arvoinen yhteiskunta perustuu ihmisoikeuksille, kulttuurilliselle ja uskonnolliselle monimuotoisuudelle, sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle, vähemmistöjen huomiomiselle, saavutettavuudelle, demokraattiselle osallistumiselle ja lakien noudattamiselle. Tavoitteena on varmistaa, että vähemmistöillä ja köyhyysrajan alapuolella elävillä on (sosiaaliset, oikeudelliset ja taloudelliset) mahdollisuudet osallistua ja elää kuten muutkin. Tärkeässä osassa on kansalaisten aktiivinen rooli sekä valtion harjoittama sosiaalipolitiikka, jolla pyritään vähentämään köyhyyttä ja epätasa-arvoa. Myös saavutettavuus ja esteettömyys tulee varmistaa: Esteelliset paikat ovat osa rakenteellista ableismia eli vammaisiin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää, ja minimitaso onkin varmistaa kaikkien tilojen ja palvelujen esteettömyys.

Pyrkimys epätasa-arvon vähentämiseen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikkien tulisi olla samanlaisia. Yhdenvertaisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa on tilaa erilaisuudelle ja erilaisuus huomioidaan tärkeänä osana yhteiskuntaa.

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon tulee myös toteutua eri tasoilla: yksilö- ja paikallistasolta aina kansalliseen ja maailmanlaajuiseen tasoon asti. Sen tulee olla yhteiskunnan instituutioiden mahdollistamaa ja toteuttamaa, mutta myös yksilöiden tulee sitoutua siihen. Tavoitteena on yhteiskunta, jossa jokainen voi itse määrittää seksuaalisuutensa ja sukupuoli-identiteettinsä sekä ilmaista näitä ilman pelkoa syrjinnästä.

Oikeus näkyä muodostaa yhdenvertaisuudelle ja tasa-arvolle pohjan, jota ilman yhteiskunta ei voi olla aidosti demokraattinen, osallistava ja ihmisoikeuksia kunnioittava.

Sukupuolivähemmistöt

Sukupuoli hahmotetaan yleensä kaksinapaisena mies ja nainen -jaotteluna, jolloin sukupuoli määritetään ihmisen syntymähetken biologisilla ominaisuuksilla. Sukupuoli on moninaisempi käsite ja biologian lisäksi sitä määrittävät sosiaaliset ja psyykkiset ominaisuudet. Kaksinapainen jaottelu jättää ulkopuolelleen paljon ihmisiä, kuten muunsukupuoliset ja intersukupuoliset ihmiset. Siksi on tärkeää, että ihmiset voivat määrittellä itse sukupuolensa ja

ilmaista sukupuoli-identiteettiään haluamalla tavalla.

Transihmiset jäävät hyvin usein pimentoon palveluissa, koulutuksessa ja erilaisissa hankkeissa, ja jopa seksuaalivähemmistöjen aseman parantamiseen pyrkivät hankkeet jättävät sukupuolivähemmistöt usein huomioimatta. Intersukupuolisille lapsille tehdään Suomessakin kosmeettisia sukuelinleikkauksia.

Lainsäädännöllä on suuri merkitys sukupuolivähemmistöjen suojelussa ja oikeuksien takaamisessa. Esimerkiksi jokaisen oikeus virallisiin henkilöpapereihin on taattava, sillä ne ovat tärkeitä niin arkielämässä kuin matkustaessa. Transsukupuolisille ihmisille oman sukupuoli-identiteetin mukaiset henkilöpaperit eivät kuitenkaan ole itsestäänselvyys, sillä heidän oikeuksiaan loukataan ympäri maailman. Esimerkiksi monissa Euroopan maissa oikeudellinen vahvistus sukupuoli-identiteetille ja näin myös oman identiteetin mukaiset henkilöpaperit on vaikea saada. Jotkut maat eivät esimerkiksi salli sukupuolen juridista vahvistamista lainkaan.

Lainsäädännöllä voidaan myös sortaa oikeuksia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa joissakin osavaltioissa on säädetty lakeja, jotka kiristävät tiedonsaantia sukupuolen moninaisuudesta ja rankaisevat jopa vanhempia, jotka huomioivat lastensa sukupuolen moninaisuutta. Joidenkin maiden lainsäädännössä puolestaan sukupuolen vahvistamisprosessiin sisältyy ihmisoikeuksia loukkaavia ehtoja, kuten esimerkiksi lausunto lisääntymiskyvyttömyydestä, joka tarvittiin Suomessa vielä vuoteen 2023 asti. Suomen translainsäädäntö muutettiin vuonna 2023 ja sukupuolen pystyy nykyään täysi-ikäisenä korjaamaan omalla ilmoituksella, jos se sopii kahteen Suomen laissa tunnustettuun kategoriaan (nainen tai mies).

Vuonna 2022 kolmas sukupuolimerkintä "X" oli mahdollista saada passiin 16 eri maassa. Suomessa se ei ole vielä mahdollista. Kolmas sukupuolimerkintä on tärkeä esimerkiksi intersukupuolisille, muunsukupuolisille tai sukupuolettomille ihmisille, jotka eivät kuulu naisten tai miesten kategoriaan.

Sukupuolen moninaisuus ympäri maailman

Sukupuolen moninaisuutta on historiallisesti huomioitu eri kulttuureissa ja perinteissä monin eri tavoin. Esimerkkejä on lukuisia. Monissa Aasian ja Etelä-Amerikan maissa transsukupuoliset elivät tasaveroisena naisten ja miesten kanssa ennen kolonialismia. Intiassa elää sukupuolivähemmistö hijrat, jotka ovat inter- tai transsukupuolisia ihmisiä, jotka eivät koe olevansa miehiä eivätkä naisia. Afrikkalaisista perinteistä löytyy erilaisia käsitteitä kuvaamaan sukupuolen moninaisuutta ja joustavuutta sukupuolten ja sukupuoliroolien välillä.

Seksuaalivähemmistöt

Seksuaalivähemmistöihin kuuluville yhteiskunnallinen näkymättömyys johtaa muun muassa väkivallan uhkaan. Uhka on vaikeasti ennakoitavissa, joten seksuaalivähemmistöihin kuuluvat voivat joutua harkitsemaan ja suunnittelemaan esimerkiksi ulkona liikkumistaan. Suomalaisissa tutkimuksissa on huomattu, että seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat julkisilla paikoilla muita alttiimpia ennakkoluuloille ja syrjinnälle. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on heteronuria huomattavasti enemmän fyysisen, psyykkisen ja seksuaaliväkivallan kokemuksia.

Asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan ovat koventuneet 2010 ja 2020-luvulla esimerkiksi Venäjällä, Yhdysvalloissa ja Keski-Aasiassa. Venäjällä muun muassa astui vuonna 2013 voimaan laki, joka kieltää homoseksuaalisuutta koskevan tiedon levittämisen lapsille.

Seksuaalivähemmistöt on lakimuutoksen myötä jätetty ilman lain suojaa ja pakotettu piiloutumaan yhteiskunnalta. Tämän seurauksena seksuaalivähemmistöihin on kohdistunut kasvava määrä erilaisia ihmisoikeusloukkauksia. Venäjän seksuaalivähemmistöjen vastainen politiikka on levinnyt myös Keski-Aasian valtioihin, joissa osassa on jo säädetty samantyyppisiä lakeja.

Toisaalta seksuaalivähemmistöt ovat ympäri maailman jo vuosia tehneet töitä näkyvyytensä puolesta. Esimerkiksi Pride-kulkuet, joissa juhlietaan yleensä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta, ovat vakiintuneet monen kaupungin tärkeäksi vuosittaiseksi ihmisoikeustapahtumaksi. Monissa maissa on myös taisteltu samaa sukupuolta olevien avioliitto-oikeudesta. Taistelu on ennen kaikkea juridinen, mutta siihen sisältyy myös pyrkimys tuoda seksuaalivähemmistöt ja niiden oikeudet näkyville.

Monta tapaa näkyä

On tärkeää ymmärtää, että ihmiset eivät ole vain homoja, heteroita tai vammaisia henkilöitä. Ihmisten identiteetti muodostuu moninaisista ominaisuuksista. Homoseksuaalisuuden lisäksi yksilö voi olla esimerkiksi myös nainen, äiti, toimitusjohtaja, uskonnollinen, vammainen henkilö, musta tai ruskea ja kuulua alkuperäiskansaan. Näiden ominaisuuksien sisällä ja välillä on valtahierarkioita. Joihinkin identiteetteihin kuuluu enemmän oikeuksia näkyä kuin toisiin. Homoseksuaalina esimerkin yksilö saattaa kokea syrjintää perhe-elämässä, mutta toimitusjohtajana hänellä on etuoikeuksia työelämässä.

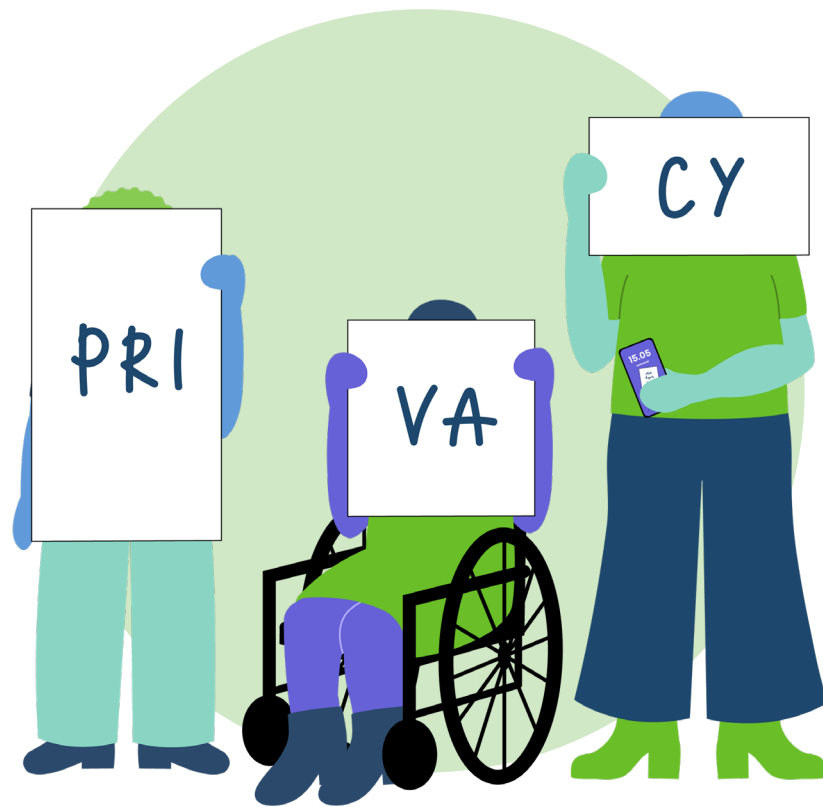
Usein puhutaan intersektionaalisuudesta, joka on tarkastelutapa, jossa monien tekijöiden, kuten henkilökohtaisten ominaisuuksien, perhetaustan, koulutuksen ja asuinpaikan, katsotaan vaikuttavan samanaikaisesti yksilön identiteettiin, kokemuksiin ja asemoitumiseen yhteiskunnassa. Intersektionaalisen ajattelutavan mukaan esimerkiksi sukupuolta tai seksuaalista suuntautumista ei voida analysoida erillään muista ominaisuuksista. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää siis, että eri ominaisuuksien vaikutusta tarkastellaan suhteessa toisiinsa.

Tässäkin julkaisussa nostetaan esiin seksuaa-

lioikeusloukkauksia tiettyjen vähemmistöjen, kuten vammaisten henkilöiden tai sateenkaari-ihmisten suhteen. Syrjintää siis tarkastellaan yhden syrjintäperusteen näkökulmasta, mutta käytännössä yksilö voi joutua syrjityksi usean ominaisuutensa vuoksi. Vamma tai seksuaalivähemmistöön kuuluminen voi olla vain yksi useista tekijöistä, jotka altistavat seksuaalioikeuksien loukkaamiseen. Silloin puhutaan moniperusteisesta syrjinnästä. Seksuaalioikeuksiin liittyvässä työssä tulee huomioida monipuolisesti niitä ominaisuuksia, jotka voivat aiheuttaa syrjintää ja jättää tietyt ryhmät näkymättömiin. Erilaisia ominaisuuksia ovat muun muassa kulttuuri, uskonto, sukupuoli, etnisyyt, varallisuus, siviilisääty, seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli-identiteetti, terveydentila ja toimintakyky.

Vammaisten henkilöiden seksuaalioikeuksien edistämistä Afganistanissa

Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen vaatii panostusta yhteiskunnan eri aloilla. Väestöliiton kehitys-yhteistyöhankkeessa on yhtenä tavoitteena luoda laajempi kansalaisyhteiskunnan ymmärrys ja tuki vammaisten henkilöiden seksuaalioikeuksien edistämiseksi. Esimerkiksi Afganistanissa Väestöliiton kumppanijärjestö, joka on seksuaali- ja lisääntymisterveyden asiantuntija, on järjestänyt seksuaaliterveyskoulutuksia vammaisjärjestöille. Lisäksi Afganistanissa on koulutettu muita kansalaisyhteiskunnan jäseniä mukaan lukien yliopisto-opettajia, vanhempia sekä uskonnollisia ja yhteisön johtajia vammaisten henkilöiden seksuaalioikeuksista.

6. Oikeus yksityisyyteen

Jokaisella on oikeus tehdä yksityisiä ja yksilöllisiä päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa liittyen sekä oikeus turvalliseen ja nautinnolliseen seksuaalielämään ilman pelkoa vainosta, vapauden riistosta tai sosiaalisesta painostuksesta. Tämä voi toteutua vain, mikäli seksuaalisuuteen liittyvä yksityisyyttä kunnioitetaan.

Jokaisella on oikeus päättää, mitä asioita omasta seksuaalisuudestaan tai sukupuolestaan kertoo muille ja mitä asioita haluaa pitää yksityisinä. Seksuaalisuus ja siihen liittyvät asiat ovat usein hyvin henkilökohtaisia ja haavoittuvaisia. Siksi on erityisen tärkeää, että jokainen voi itse vapaasti päättää, mitä asioita tai tekemisiä haluaa muiden kanssa jakaa. Jokaisella on myös velvollisuus kunnioittaa toisten yksityisyyttä.

Seksuaaliterveyspalveluiden on oltava yksityisiä ja luottamuksellisia. Luottamukselliset palvelut madaltavat kynnyksiä hakeutua palveluiden pariin. Kun ihmiset käyttävät seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita, voivat he paremmin pitää huolta omasta terveydestään. Seksuaaliterveyspalvelut on järjestettävä niin, että jokainen voi saada palveluita yksityisesti ilman tukihenkilöä tai tulkkia.

Yksityisyys vaatii erityishuomiota

Yksityisyyteen on kiinnitettävä erityistä huomiota, kun kyseessä on lapsi tai nuori, vammaisen henkilö, ikääntynyt, laitoksessa asuva henkilö tai sateenkaari-ihminen. Yksityisyys on tärkeää myös naisille, jotta esimerkiksi oikeus itsenäiseen ehkäisynevalintaan voi toteutua eivätkä puoliso tai muut ulkopuoliset henkilöt tee ehkäisyyn liittyviä päätöksiä naisten puolesta. Yksityisyyteen liittyy myös mahdollisuus huolehtia hygieniastaan kuukautisten aikana rauhassa ja ilman pelkoa häirinnästä.

Luottamuksellisuus lääkärin ja potilaan välillä voi olla jopa elintärkeää. Esimerkiksi maisa, joissa abortti on kielletty lailla, keskenmenon kokeneita voidaan joskus syyttää raskauden keskeytyksen tahallisuudesta aiheuttamisesta. Tämä voi johtaa jopa vangitsemiseen. Siksi

lääkäreiden on suojeltava raskaana olevien yksityisyyttä erityisellä huolellisuudella.

Nuoret ja lapset

Nuoret saattavat välttää seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita, mikäli yksityisyydestä ei ole takuuta tai jos he tarvitsevat niihin vanhempiansa suostumuksen. Huoli yksityisyydestä onkin nuorten suurin sosiaalinen este hakeutua seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluiden piiriin. Pelkona on, että hoitohenkilökunta jakaa luottamuksellista tietoa nuoren huoltajille tai muille yhteisön jäsenille. Nuoret pelkäävät myös sosiaalista leimautumista, mikäli heidät nähdään käyttävän palveluita. Huolena on myös hoitohenkilökunnan tuomitseva asenne nuoren seksikäyttäytymistä kohtaan. Yhteiskuntien on taattava, että alaikäisetkin pääsevät lääkäriin ilman että vanhemmilta kysytään lupaa tai heille ilmoitetaan. Monissa maissa tämä on ratkaistu niin, että nuorille tarjotaan seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita erillisillä vain nuorille tarkoitetuilla klinikoilla. Niissä henkilökunta on koulutettu huomioimaan nuorten erityistarpeet, eikä nuoren tarvitse pelätä törmäävänsä huoltajiinsa klinikan käytävillä.

Kaikilla on oikeus oppia, mitä kannattaa jakaa muille itsestä ja toisista. Siksi jokaisen on saatava kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta. Varsinkin lapsille on tärkeää kertoa, että heillä on oikeus pitää yksityisinä omaan seksuaalisuuteen liittyviä yksityisasiota. Lapsille ja nuorille on kuitenkin hyvä kertoa, että turvallisen aikuisen puoleen voi aina kääntyä. Omaan seksuaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä saa vaieta. Toisaalta on myös tärkeää, että lapsella on turvallinen aikuinen, jonka kanssa hän

“ Jokaisella on oikeus päättää, mitä asioita omasta seksuaalisuudestaan tai sukupuolestaan kertoo muille ja mitä asioita haluaa pitää yksityisinä. ”

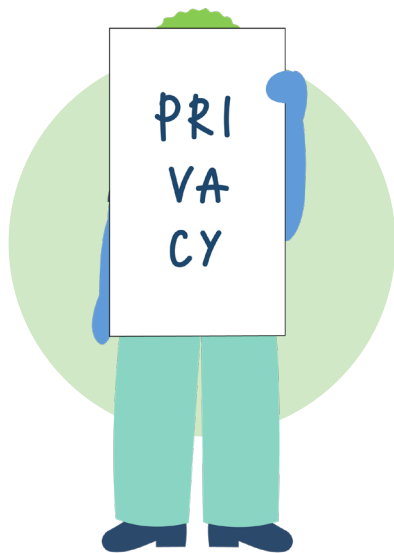
voi niistä turvallisesti keskustella ja erityisesti saada tukea ikäviin tilanteisiin.

Myös virallisissa yhteyksissä tiedustellaan usein asioita, joihin jokaisella on oikeus olla vastaamatta. Viranomaispapereissa kysytään usein sukupuolta tai vaikka siviilisäätystä, jolloin tulee määrittää, onko naimaton, naimissa, eronnut tai leski. Näiden kysyminen ei kuitenkaan aina ole asiaankuuluvaa. Vaikka jonkin yksityisasian tiedustelu olisi traditio, se ei tarkoita, että se olisi perusteltua, saati laillista. Muun muassa työhaastattelussa voidaan joskus kysyä perhesuhteista ja siviilisäädystä. Nämä eivät kuitenkaan kuulu työhaastattelussa kysyttäviin kysymyksiin ja työnhakijalla ei ole myöskään velvollisuutta kertoa esimerkiksi raskaudesta tai seksuaalisuudesta.

Yksityisyyden kysymykset ovat haasteellisia varsinkin laitoksissa, kuten lastenkodissa tai sairaaloissa asuvien kohdalla. Esimerkiksi lastenkotien tulee olla sellaisia, että nuorella on mahdollisuus halutessaan vetäytyä omaan huoneeseensa ja kontrolloida muiden pääsyä sinne. Myös peseytyminen on voitava tehdä omissa rauhassa.

Ikääntyneet

Ikääntyneiden yksityisyyden ja seksuaalisuuden suhde on tärkeä ottaa huomioon heidän hoidossaan. Ikääntyneiden yksityisyyttä ja

toiveita tulee kunnioittaa hoitopaikassa aivan kuin oltaisiin hänen kotonaan. Joidenkin ikääntyneiden kohdalla toimintakyky ja arjessa selviytyminen on heikentynyt, ja he tarvitsevat paljon apua. Tällöin yksityisyys tulee huomioida muun muassa henkilökohtaisen hygienian, arkaluonteisten henkilötietojen ja yksityisten henkilösuhteiden suhteen. Yksityisyys on usein välttämätöntä myös seksuaalisen nautinnon mahdollistamiseksi. Ikääntyneet asuvat kuitenkin usein yhden tai useamman huone-
toverin kanssa samassa huoneessa. Tästä syystä esimerkiksi suihkussa käydessä henkilökunnan olisi hyvä antaa ikääntyneelle mahdollisuus jäädä hetkeksi yksin. Sairaaloissa asuvilla on puolestaan oltava oikeus omahoitajaan. Omahoitaja tuo yksityisyyttä, kun omista asioista ei tarvitse kertoa jatkuvasti uudelle ihmiselle.

Ikääntyneiden kohdalla myös seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun moninaisuutta tulee arvostaa ja niiden yksityisyyttä kunnioittaa. Sateenkaariyhteisöön kuuluvat ikääntyneet ihmiset eivät voi välttämättä itse päättää esimerkiksi sitä, kenelle he kertovat seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään. Hoitohenkilökunnan onkin tärkeä ottaa seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvät asiat sekä niihin liittyvät valmiudet puheeksi ikääntyneen kanssa, jotta hänellä on mahdollisuus tuoda omia toiveitaan ja tarpeitaan esille. Ikääntyneeltä voi esimerkiksi tiedustella, mitä sukupuolta hän on ja millaisia sukupuolen ilmaisuun liittyviä asioita hän toivoisi huomioidavan. Sukupuolen ilmaisuun liittyvät tarpeet voi myös kirjata ikääntyneen hoitosuunnitelmaan, mikäli hän kokee, että se ei loukkaa hänen yksityisyyden suojaansa.

Vammaiset henkilöt

Vammaisten henkilöiden yksityisyyteen tulee kiinnittää huomiota vammaispalveluita ja tukitoimia järjestettäessä. Osa vammaisista henkilöistä tarvitsee henkilökohtaista avustajaa päivittäisiin toimiinsa, kuten pukeutumiseen, peseytymiseen ja vessassa käyntiin. Heihin suhtaudutaan usein holhoavasti ja suojelevasti, mikä konkretisoituu monesti rajoitettuna yksityisyytenä. Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita on siis oltava tarjolla ilman tukihenkilöä. Tämä voi olla todella tärkeää, sillä vakavimmissa tapauksissa juuri tukihenkilö saattaa

olla se, jonka seksuaaliväkivallan kohteeksi vammaisen henkilö joutuu.

Erityisen haastava tilanne on vammaisilla henkilöillä, joiden avustajana toimii heidän oma vanhempansa. Jatkuva lapsen roolissa eläminen ilman mahdollisuutta vanhemmista erilliseen aikuistumiseen voi vaikeuttaa seksuaalista kehitystä ja aktiivisuutta. Tästä syystä on äärimmäisen tärkeää, että yhteiskunnat tukevat vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia perheen ulkopuoliseen henkilökohtaiseen avustajaan.

Myös laitoksissa asuminen monesti vaikeuttaa seksuaalisuuden kehittymistä niin asuinympäristönä kuin säännöillään. Ovien lukitseminen saattaa olla kiellettyä, huoneeseen saatetaan mennä koputtamatta tai omaa huonetta ei välttämättä edes ole. Joissain laitoksissa seksuaalisuuteen on suhtauduttu jopa kielteisesti, jolloin yksityisyyteen ei ole edes haluttu kiinnittää huomiota.

Digitaaliset ympäristöt

Nykyään ihmisen arki koostuu monenlaisesta teknologiasta ja osa ajastamme kuluu erilaisissa digitaalisissa ympäristöissä kuten sosiaalisessa mediassa. Näin ollen seksuaalioikeuksiinkin liittyy vahvasti digitaalinen ulottuvuus. Kaikki samat oikeudet pätevät myös verkossa ja teknologiaan liittyen. Oikeus yksityisyyteen on tärkeä osa seksuaalioikeuksia myös digitaalisissa ympyröissä.

Teknologiassa ja somessa tai niiden käyttämisessä osana seksuaalisuutta ei ole lähtökohtaisesti mitään väärää, kunhan kaikki toiminta on suostumuksellista ja tarkkaan suojaikaroja noudattavaa.

Erityisesti someen liittyy omanlaisiaan seksuaaliväkivaltaan ja häirintään liittyviä riskejä, joita on tärkeää ottaa huomioon sekä somealustojen suunnittelussa ja kehittämisessä että seksuaalikasvatuksessa kaikkialla. Teknologia kehittyy niin nopeasti, että aikuisilla ympäri maailmaa voi olla vaikeaa ymmärtää uusia lasten ja nuorten digiympäristöjä. Vanhempien ja muiden kasvattajien onkin tärkeä pitää huoli lasten ja nuorten somen käytöstä ja viestittää että lapsi voi kertoa turvalliselle aikuiselle mistä tahansa somessa tapahtuneesta ikävästäkin asiasta.

Lasten ja nuorten kanssa tulee keskustella myös henkilökohtaisten asioiden jakamisesta internetissä ja sosiaalisessa mediassa. Millaista tietoa itsestään kannattaa jakaa? Mihin tietoja voidaan käyttää? Kannattaako kaikki seuraajapyyntöjä hyväksyä? Mikä tieto on julkista ja näkyy kaikille, mikä näkyy vain kavereille? Kerran laitettua tekstiä tai valokuvaa ei saa internetistä välttämättä koskaan poistettua ja se saattaa tulla vastaan vuosienkin kuluttua. Myös huijaaminen internetissä on helppoa, eivätkä henkilöt välttämättä ole keitä he väittävät olevansa. Tuntemattomille jakaa helpposti enemmän tietoa kuin on ollut tarkoitus. Esimerkiksi oman nimen jakaminen verkossa saattaa riittää ahdistelutilanteen syntyyn, sillä nimen perusteella saa helposti selville myös puhelinnumeron ja osoitetiedot.

Tietoturva on tärkeää pitää kiinni kaikenikäisen, ettei intiimejä kuvia tai muita materiaaleja vuoda vahingossa. Jos suhteen aikana on vaihdeltu kuvia, ne tulee eron jälkeen poistaa eikä niitä saa koskaan näyttää muille. Mitään materiaalia ei saa käyttää toisen kiristämiseen tai nöyryyttämiseen. Myös tekoälyn myötä yleistymässä olevat deepfaket eli syvävärennökset, joissa usein naisen kasvot siirretään seksuaaliseen sisältöön, ovat väkivaltaa ja toisen rajojen rikkomista.

Joitain sosiaalisen median riskejä:

- Grooming eli lapsen tai nuoren houkuttelu seksuaalisiin tekoihin on tavallista somen kautta kaikkialla maailmassa
- Seksuaalisuutta loukkaava häirintä somessa, esimerkiksi luvatta lähetetyt sukulinkuvat
- Omien kuvien tai kuvavärennosten jakaminen ilman lupaa
- Tekoälyavustajien eettisesti kyseenalaiset ohjeet alaikäisille

7. Oikeus vaikuttaa

Seksuaalioikeuksien toteutuminen vaatii aktiivista epäkohtiin tarttumista ja muutosten tekemistä. Ihmisillä on oikeus vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon niin perheiden, yhteisöjen, valtioiden kuin YK:n tasolla.

Valtiot ovat kautta aikain vaikuttaneet kansalaistensa seksuaalioikeuksiin. Lainsäädännöllä saatetaan määrittää ketkä saavat avioitua, sosiaaliturvajärjestelmällä saatetaan yrittää ohjata ihmisten lapsiperheellistymistä, oikeus aborttiin määrittää naisten oikeutta omaan kehoonsa ja seksuaalikasvatuksen määrä ja laatu vaikuttaa ihmisten tietoon oikeuksistaan. Näillä kaikilla on valtava merkitys ihmisten hyvinvointiin läpi heidän elämänsä. On aivan keskeistä, että kaikilla on aito mahdollisuus vaikuttaa heitä koskeviin päätöksiin ja poliittiseen päätöksentekoon.

Oikeus vaikuttaa seksuaalipoliittisiin päätöksiin

Vaikutusmahdollisuuksien ja ihmisoikeuksien puolesta on käytävä jatkuvaa kamppailua. Monissa maissa miehillä on perinteisesti ollut oikeus päättää naisten kehosta, valinnoista ja elämästä. Myös sateenkaari-ihmisten oikeudet elää yhteiskuntiansa hyväksyminä on heikkoa tai olematonta monissa maissa. Seksuaalioikeuksien ytimessä on yhdenvertaisuus, sukupuolten tasa-arvo ja jokaisen oikeus tehdä itsenäisiä päätöksiä oman kehonsa ja elämänsä suhteen. Yhteentörmäystä äärikonservatiivisten käytäntöjen ja arvojen kanssa on monesti vaikea välttää, mikä saattaa joskus johtaa väkivaltaan, häirintään ja uhkailuun. Tästä syystä on tärkeää puolustaa ihmisoikeuksia arkielämässä, jotta ihmisoikeuspuolustajien ääni ei hukkuisi ihmisoikeuksien vastustajien äänen alle.

Erityisesti nuorten on tärkeää voida vaikuttaa seksuaalisuuteensa liittyviin päätöksiin. Seksuaalioikeudet ovat keskeisiä nuorille, sillä ne vaikuttavat seksuaalisen ja sukupuoli-identiteetin muodostumisen lisäksi heidän terveyteensä, koulutukseensa ja tulevaisuuden ansaintamahdollisuuksiin. Nuorten ääni jää hyvin usein päätöksenteon ulkopuolelle, vaikka nuoria on maailmassa enemmän kuin koskaan.

Ihmisoikeuspuolustajia on paljon ympärillämme. Lääkäri, joka puolustaa aborttioikeutta. Uskonnollinen johtaja, joka puoltaa samaa sukupuolta olevien oikeutta avioliittoon. Nuori-aktivisti, joka puolustaa seksuaalikasvatusta kouluissa. Opettaja, joka vastustaa yhteisössään tapahtuvaa sukuelinten silpomista sekä lapsi-

ja pakkoaviolittoja. Ihmisoikeuspuolustajien äänen tuominen kuuluviin mahdollistaa ihmisoikeuksista keskustelun, epäkohtien esille noston ja toisten tilanteista oppimisen.

Oikeus osallistua päätöksentekoon on avain kestäväan kehitykseen

Ihmisoikeudet eivät toteudu ylhäältä alaspäin määriteltyinä totuuksina, vaan ihmisten tulee voida osallistua päätöksentekoon niiden toimeenpanosta. Perinne tai näin on aina ollut –ajattelu ei ole peruste olemassa olevalle lainsäädännölle. Lainsäädäntöä ja yhteiskunnan normeja pitää voida tarkastella kriittisesti. Valtion tulee tarjota kansalaisille mahdollisuus helppoon, tasa-arvoiseen ja tulokselliseen osallistumiseen lakien suunnitteluun, täytäntöönpanoon ja seurantaan.

Nuorille pitää myös opettaa vaikuttamista ja kertoa eri vaikuttamisen keinoista. Vaikuttamisen lähtökohtana on se, että ihmiset tietävät oikeuksistaan ja osaavat vaatia muutosta epäkohtiin. Tunne siitä, että voi omilla valinnoillaan ja toimillaan vaikuttaa oman elämän suuntaan ja muiden ihmisten mahdollisuuksiin, on keskeinen hyvinvoinnin tae. Vain siten yhteiskunnat voivat kehittyä sellaisiksi, että ne ovat olemassa kaikkia nykyisiä ja tulevia asukkaitaan varten. Tämä on kestävä kehityksen ytimessä. Yhteiskunta, jossa seksuaalioikeudet toteutuvat, hyödyttää kaikkia.

“ Ihmisoikeudet eivät toteudu ylhäältä alaspäin määriteltyinä totuuksina, vaan ihmisten tulee voida osallistua päätöksentekoon niiden toimeenpanosta. ”

Ole osa muutosta

Oletko miettinyt, miten sinä voit arkielämässäsi vaikuttaa seksuaalioikeuksien toteutumiseen? Tapoja on monia ja tuntemattomien puolustaminen parantaa lopulta myös omia oikeuksiasi: kun teoillasi edistät turvallisempaa, avoimempaa ja hyväksyvämpää yhteiskuntaa, niin samalla varmistat, että itselläsi ja läheisilläsi on enemmän valinnan mahdollisuuksia elämässä.

Pidä huolta, että oma käytöksesi omissa suhteissasi kunnioittaa toisten rajoja ja itsemääräämisoikeutta.

- Ole arjen ihmisoikeuspuolustaja: puolusta syrjinnän tai väkivallan kohteeksi joutuneita. Puutu koulussa toisten kiusaamiseen kuten homotteluun ja huoritteluun.
- Lue seksuaalioikeuksiin liittyvistä kysymyksistä. Tiedon kartuttua sinun on mahdollista opastaa muita tilanteissa, joissa heidän seksuaalioikeuksiaan on loukattu sekä osaat korjata toisten virheellistä tietoa.
- Puhu omasta seksuaalisuudestasi ja sukupuolestasi ääneen, mikäli koet sen turvallisiksi. Tabuja rikkomalla voidaan luoda ilmapiiriä, jossa erilaisuus on hyväksyttyä.
- Kirjoita mielipidekirjoitus tai keskustele sosiaalisessa mediassa. Jaa esimerkiksi oma tarinasi tai korosta sitä, kuinka seksuaalioikeudet ovat globaalisti tärkeitä.
- Tue seksuaalioikeuksia ajavia järjestöjä liittymällä jäseneksi tai vapaaehtoiseksi tai lahjoittamalla.
- Osallistu mielenosoitukseen tietyn seksuaalioikeuksiin liittyvän kysymyksen puolesta.
- Ota yhteyttä poliittisiin päätöksentekijöihin ja vaadi esimerkiksi ilmaista ehkäisyä kaikille nuorille.
- Vaadi työpaikallasi tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden huomioimista, esimerkiksi seksuaalisuutta loukkaavan häirinnän vastaisia ohjeistuksia ja sukupuolineutraaleja wc-tiloja.

Anti-gender-liike on uhka seksuaalioikeuksille

Anti-gender-liike ei ole nimestään huolimattaan yksi, yhtenäinen liike vaan enemmänkin katto-termi eri tahoille, jotka vastustavat tasa-arvoa, seksuaalioikeuksia ja yhdenvertaisuutta sekä usein juuri naisten ja sateenkaari-ihmisten ihmisoikeuksia. Vaikka anti-gender-toimijoiden tavoitteet eivät ole aina täysin yhtenäisiä, liike uhkaa ihmisoikeuksien toteutumista ja pyrkii heikentämään nykyistä sääntöpohjaista kansainvälistä järjestelmää.

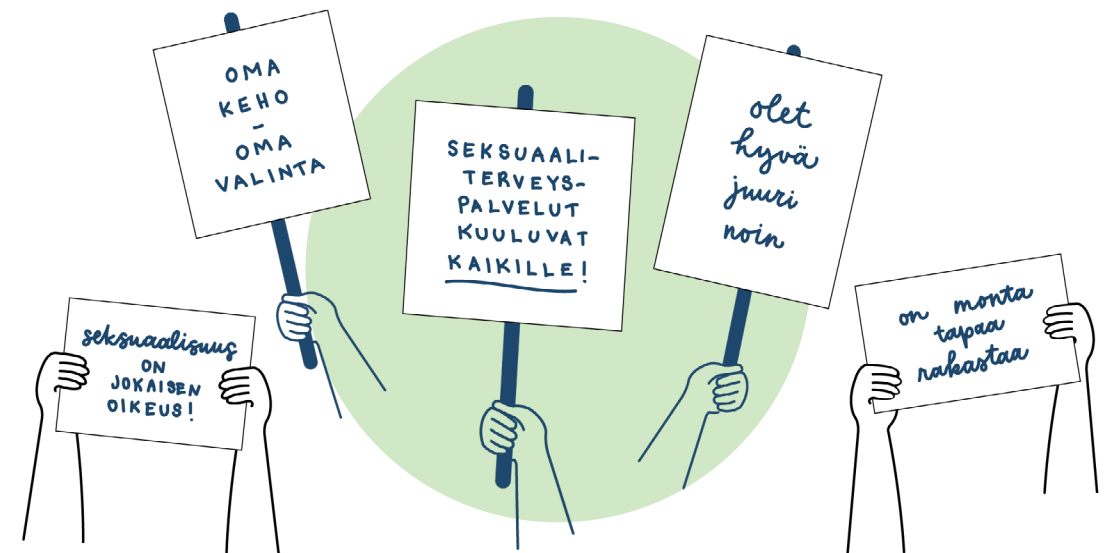
Anti-gender-liike puhuu perinteisiä arvoja uhkaavasta ”gender-ideologiasta”. Liikkeen näkemys perinteisten arvojen mukaista on esimerkiksi se, että sukupuoli määrittyy jäykän kaksinapaisen biologian mukaan, ihmisyyden tulkitaan alkavan hedelmöityksen hetkellä ja avioliittoa pidetään vain naisen ja miehen välisenä instituutina. Liikkeessä toimivat tahot ovat usein myös nationalistisia, uskonnollisia ja äärioikealla. Konkreettisesti liike vastustaa esimerkiksi seksuaalikasvatusta, sateenkaari-ihmisten ihmisoikeuksia ja oikeutta aborttiin. Retoriikalle tyypillistä on se, että käytetään samoja käsitteitä ja perusteluja kuin ihmisoikeuksia puolustavat tahot. Lapsen oikeuksilla perustellaan seksuaalikasvatuksen vastustusta,

tasa-arvolla oikeutta määrätä huivin käytöstä ja perhearvoilla perustellaan naisten oikeuksien polkemista.

Anti-gender-liike on hyvin rahoitettu ja rahoitusta virtaa erityisesti Euroopasta, Venäjältä ja Yhdysvalloista. Rahoitusta tulee esimerkiksi kansalaisjärjestöiltä, säätiöiltä, uskonnollisilta toimijoilta ja poliittisilta puolueilta.

Seksuaalioikeuksien kannalta kyse on erittäin haitallisesta liikehdinnästä, jota levittävät myös eräät hallitukset, mediat ja koulutustahot. Strategioinaan anti-gender-toimijat pyrkivät esimerkiksi muuttamaan lakeja, rahoittamaan niin sanottuja sananvapausoikeudenkäyntejä, joissa oikeasti puolustetaan vihapuhetta ja levitetään väärää tietoa esiintyen lastenoikeus-, ihmisoikeus- tai jopa sateenkaarijärjestöinä.

Maissa, joissa oikeaa tietoa on tarjolla vähän tai sen jakaminen on erilaisten lakien kautta kiellettyä, tällaisilla strategioilla voi olla todella tuhoisat seuraukset. Anti-gender-liikkeen toiminta luo ilmapiiriä, jossa sateenkaari-ihmisiin ja naiseen kohdistuva vihapuhe ja häirintä normalisoidaan.

Sanasto

Abortti

Abortilla tarkoitetaan raskauden keinote-koista keskeyttämistä. Raskaus voidaan keskeyttää kahdella menetelmällä: lääkkeellisesti tai kirurgisesti imukaavinnalla. Vaarallinen abortti on itse aiheutettu tai ammattitaidottoman henkilön tekemä toimenpide, joka johtaa raskauden keskeytymiseen.

Aseksuaalisuus

Aseksuaalinen henkilö kokee tavallisesti hyvin vähän tai ei lainkaan seksuaalista veto-voimaa toisia henkilöitä kohtaan. Aseksuaalit voivat kokea muunlaista, esimerkiksi romanttista, emotionaalista ja esteettistä vetovoimaa. Aseksuaali henkilö voi identifioida itsensä myös homoksi, heteroksi tai bi- tai pan-ihmiseksi kokemansa vetovoiman kohteiden sukupuolen mukaan.

Ihmisoikeusperustaisuus

Ihmisoikeusperustaisuudella tarkoitetaan sitä, että varmistetaan, että kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin kirjatut perusoikeudet toteutuvat kaikessa ja kaikkien kohdalla.

Intersektionaalisuus

On tarkastelutapa, jossa monien tekijöiden – kuten henkilökohtaisten ominaisuuksien, perhetaustan, koulutuksen ja asuinpaikan – katsotaan vaikuttavan samanaikaisesti yksilön identiteettiin, kokemuksiin ja asemoitumiseen yhteiskunnassa. Intersektionaalisen ajattelutavan mukaan esimerkiksi sukupuolta tai seksuaalista suuntautumista ei voida analysoida erillään muista ominaisuuksista. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää siis, että eri ominaisuuksien vaikutusta tarkastellaan suhteessa toisiinsa.

Intersukupuolisuus

Intersukupuolisuus tarkoittaa joukkoa erilaisia luonnollisia variaatioita, joissa kehon

synnynnäiset sukupuolitetut piirteet, kuten kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset. Intersukupuolisuus voi olla joillekin myös sukupuoli-identiteetti, kun taas toiset käyttävät sanaa ensisijaisesti kuvaamaan omia kehonpiirteitään.

Lisääntymisterveys

Lisääntymisterveys on osa lisääntymiseen liittyvää hyvinvointia. Se on luonteeltaan fyysistä, emotionaalista, henkistä ja sosiaalista. Hyvään lisääntymisterveyteen kuuluu pääsy laadukkaisiin lisääntymisterveyspalveluihin ja mahdollisuus saada kattavaa tietoa lisääntymisestä.

Moniperustainen syrjintä

Moniperusteisella syrjinnällä tarkoitetaan syrjinnän kohteeksi joutumista kahden tai useamman eri ominaisuuden, eli niin kutsutun syrjintäperusteen, perusteella.

Nuorisoystävällisyys

Sellainen toiminta on nuorisoystävällistä, joka huomioi nuorten tarpeet ja toiveet sekä ymmärtää ja kunnioittaa nuorten erilaisuutta ja oikeuksia.

Sateenkaari-ihmiset

Sateenkaari-ihmisillä tarkoitetaan lesboja, homoja, bi- ja panseksuaaleja, aseksuaaleja, transvestiittejä, trans-, muun- ja intersukupuolisia, ja kaikkia ihmisiä, joiden seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli-identi-teetti, sukupuolen ilmaisu, kehon sukupuolitetut piirteet, perhe- tai läheissuhteet eivät mahdu perinteisen kaksinapaisen sukupuoli- ja/tai heteronormin, cis-normin tai perhe- ja suhdennormien sisään.

Seksuaaliterveys

On seksuaalisuuteen liittyvä hyvinvoinnin tila, niin fyysisesti, henkisesti kuin sosiaalisesti. Ei vain terveydentila tai ainoastaan sairauden tai vaivan puute. Se käsittää myös nautinnolliset ja turvallisen intiimielämän sekä oikeuden saada lapsia turvallisesti ja oman tahdon mukaan.

Stigma

Stigma tarkoittaa sosiaalista leimaa. Leimautumisella tarkoitetaan tiettyyn ryhmään kohdistettuja kielteisiä stereotyyppioita.

Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa ihmisen omaa sisäistä ymmärrystä sukupuolestaan tai sukupuolettomuudestaan.

Sukupuolisensitiivisyys

On ajattelutapa, jossa huomioidaan sukupuolinormit ja niiden vaikutukset sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Kasvatuksen tavoitteena se tarkoittaa, että kasvatuksella tehdään tilaa jokaiselle lapselle olla omanlaisiaan.

Sukupuolistunut väkivalta

Sukupuolistuneella väkivallalla tarkoitetaan sitä, että väkivalta ilmiönä vaikuttaa eri tavoin eri sukupuoliin. Väkivalta on sukupuolistunut eli se näyttäytyy erilaisena eri sukupuolten osalta, kun tarkastellaan esimerkiksi väkivallan yleisyyttä, muotoja, motiiveja, uhreja ja tekijöitä. Sukupuolistunutta väkivaltaa on myös esimerkiksi seksuaaliväkivalta, sateenkaari-ihmisiin kohdistuva väkivalta ja kunniaan liittyvä väkivalta.

Suostumus

Suostumus on vuorovaikutusta. Jokaisella on oikeus asettaa omat rajansa ja päättää, haluaako seksiä ja millaista seksiä.

Tabu

Kielletty asia, josta on epäsovivaa, häpeällistä tai kiellettyä puhua.

Transihminen

Transihminen on yleiskäsite, jolla usein kuvataan kaikkia, joiden sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu joskus tai aina eroaa odotuksista sille sukupuolelle, johon heidät syntymähetkellä määriteltiin. Transihmi-

siin luetaan usein kuuluvan transvestiitit, muunsukupuoliset ja transsukupuoliset. Yksilö, joka voi kokea olevansa muuta kuin cis, ei välttämättä määritä itseään transihmiseksi. Transihmiselle on tärkeää, että hänet kohdataan sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti.

Vammaiset henkilöt

YK:n vammaissopimuksen määritelmän mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysi-määräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, siviilisäädystään, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.

Lähteet

Afya na Haki: *Decolonising Sexual and Reproductive Health and Rights: Laying the foundation for an Africa-Centered Approach.* 2022.

Amnesty: *Respect my Rights, Respect my Dignity. Module Three -Sexual and Reproductive Rights are Human Rights.* 2015. <https://www.amnesty.org/download/Documents/ACT3000102015ENGLISH.PDF>

Bildjuschkin, Katriina: *Seksuaalikasvatuksen tueksi* (35/2015), THL.

BBC: *Inuit Greenlanders demand answers over Danish birth control scandal.* 2022. <https://www.bbc.com/news/world-europe-63049387>

EPF: *Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality and Reproductive Health in Europe 2009 – 2018.* 2021. <https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-08/Tip%20of%20the%20Iceberg%20August%202021%20Final.pdf>

EPF: *Restoring the Natural Order: The religious extremists' vision to mobilize European societies against human rights on sexuality and reproduction.* 2018. https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-03/rtno_EN_epf_online_2021.pdf

Gutmacher Institute: *The Individual- and Household-Level Cost of Unsafe Abortion in Uganda.* 2017. <https://www.gutmacher.org/fact-sheet/individual-and-household-level-cost-unsafe-abortion-uganda>

Gutmacher-Lancet Commission: *Accelerate progress—sexual and reproductive health and rights for all.* 2018. [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(18\)30293-9.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(18)30293-9.pdf)

ILGA: *State sponsored homophobia.* 2020. https://ilga.org/wp-content/uploads/2023/11/ILGA_World_State_Sponsored_Homophobia_report_global_legislation_overview_update_December_2020.pdf

Lehtonen, Jukka; Majlander, Satu; Sares-Jäske, Laura; Jehkoi, Aino; Luopa, Pauliina: *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien 8.- ja 9.-luokkalaisten hyvinvointi: Kouluterveyskysely 2019–2023.* 2024. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-279-2>

Naisten Linja. *Seksuaalinen väkivalta.* 2024. <https://naistenlinja.fi/seksuaalisuutta-loukkaava-vakivalta>

Nikulainen, Elina. *Haluatko? Pieni kirja suostumuksesta.* 2024. S&S.

Oinonen M., Susineva A.: *Seksuaalikasvattajan käsikirja* (2019), Hivpoint.

Ratzka, A.: *Sexuality and people with disabilities: What experts often are not aware of.* 1998. <http://www.independentliving.org/docs5/sexuality.html>

RFSL: *Guiding principles on the inclusion of lesbian, gay, bisexual, transgender, and intersex (LGBTI) people in development policy and programs.* 2019. https://www.rfsl.se/wp-content/uploads/2018/11/RFSL_Guiding-Principles_final_digital.pdf

Seta ry, Tietopaketti aseksuaalisuudesta. 2019 https://www.dropbox.com/s/c76rb2obbg-13rhy/Aseksuaalisuus_tietopaketti_2019.pdf?e=1&dl=0

Tamale, Sylvia: *Challenging the Coloniality of Sex, Gender and Sexuality kirjassa Decolonization and Afro-Feminism.* 2020.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa.* 2010. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: *Väkivallan muodot.* 2023. <https://thl.fi/aiheet/vakivalta/vakivallan-muodot>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: *Vammaisuus ja väkivalta.* 2023. <https://thl.fi/aiheet/vakivalta/eri-ryhmat-ja-vakivalta/vammaisuus-ja-vakivalta>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. *Seksuaaliväkivalta.* 2024. <https://thl.fi/aiheet/vakivalta/vakivallan-muodot/seksuaalivakivalta>

UNFPA: *Promoting sexual and reproductive health for persons with disabilities.* 2009. https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/srh_for_disabilities.pdf

UNFPA: *My Body, My Life, My World: Rights and choices for all adolescents and youth: a UNFPA global strategy.* 2019. https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/My_body_my_life_my_world_lowres_pages.pdf

UNICEF: *115 million boys and men around the world married as children.* 2019. <https://www.unicef.org/press-releases/115-million-boys-and-men-around-world-married-children-unicef>

Valtonen, S.: *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien vanhusten kohtaaminen pitkäaikaisessa laitoshoidossa – hoitajien näkökulma.* 2014. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/136071/Valtonen_sosiologia.pdf?sequence=2

Väestöliitto: *Lapsi ja seksuaalisuus.* 2018. <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/lapsi-ja-seksuaalisuus/>

Väestöliitto: *Seksuaalikasvatuksen osa-alueet.* 2018. <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/seksuaalikasvatuksen-osa-alueet/>

WHO: *Sexual health, human rights and the law.* 2015. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/175556/1/9789241564984_eng.pdf?ua=1

WHO: *Sexually Transmitter Infections (STIs) fact sheet.* 2023. [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-\(stis\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-(stis))

Tämä julkaisu on kaikille seksuaali- ja lisääntymisterveydestä ja -oikeuksista kiinnostuneille. Julkaisun tavoitteena on antaa kattava kuva seksuaalioikeuksista sekä katsaus seksuaalioikeuksien tilaan globaalisti.

Seksuaalioikeudet kuuluvat kaikille ja ovat ihmisoikeuksia. Jokaisella on oikeus omaan seksuaalisuuteen, oikeus tietoon seksuaalisuudesta, oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi, oikeus seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin, oikeus näkyä, oikeus yksityisyyteen ja oikeus vaikuttaa. Tässä julkaisussa käsitellään jokaista edellä mainittua oikeutta omassa osiossaan.

Seksuaalioikeuksien toteutuminen on keskeistä ihmisen hyvinvoinnin ja tasapainoisen elämän kannalta. Seksuaalisuus on olennainen ja arvokas osa ihmisyyttä. Se on ihmisen perusominaisuus, joka kehittyy läpi elämän.

Seksuaalioikeuksien toteutuminen on yksilöille ja yhteiskunnille äärimmäisen tärkeää. Jos seksuaalioikeudet eivät toteudu, ei köyhyyttä tai eriarvoisuutta voida poistaa. Seksuaalioikeuksien edistäminen on kestäväen kehityksen edistämistä.

Julkaisu on rahoitettu ulkoministeriön kehitysyhteistyövaroin ja on osa Väestöliiton Väestötietosarjaa.